

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

ФАКУЛЬТЕТ ПРАВА, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ

КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «**ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ
ПОЛІТИКИ**»

Студентки 2 курсу МАПУА групи
Освітньої програми «Публічне управління та
адміністрування»
Спеціальності 281 Публічне управління та
адміністрування
Галузі знань 28 Публічне управління та адміністрування
Ступеня вищої освіти магістра
Маценко Катерини Вікторівни

Науковий керівник:

Лазор О. Д., професор, доктор наук з державного
управління, професор кафедри публічного управління
та менеджменту Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

Розширена шкала _____
Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ (підпис) (ініціали, прізвище)

_____ (підпис) (ініціали, прізвище)

м. Вінниця – 2024 рік

АНОТАЦІЯ

Маценко К.В. Формування і реалізація державної мовної політики. Спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, 2024 рік.

У кваліфікаційній роботі досліджено поняття, функції, принципи та моделі державної мовної політики в Україні. Виявлено проблеми, зокрема труднощі з функціонуванням української мови як єдиної державної у східних та південних регіонах. Проаналізовано історичний розвиток, законодавчу базу та використання в різних галузях життя. Розроблено рекомендації щодо вдосконалення державної мовної політики України, включаючи посилення механізмів контролю, створення умов для вивчення мови, її популяризацію та захист інформаційного простору від зовнішніх впливів.

Ключові слова: державна мовна політика, законодавство, українська мова, русифікація, формування та реалізація.

ABSTRACT

Matsenko K.V. Formation and implementation of state language policy. 281 Public management and administration. Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, 2024.

The qualification work explores the concepts, functions, principles and models of state language policy in Ukraine. Problems are identified, in particular difficulties with the functioning of the Ukrainian language as the only state language in the eastern and southern regions. The historical development, legislative framework and use in various spheres of life are analyzed. Recommendations are developed for improving the state language policy of Ukraine, including strengthening control mechanisms, creating conditions for learning the language, its popularization and protecting the information space from external influences.

Keywords: state language policy, legislation, Ukrainian language, Russification, formation and implementation.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
Розділ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ.....	10
1.1. Поняття та сутність державної мовної політики.....	10
1.2. Компоненти державної мовної політики.....	12
1.2.1. Функції державної мовної політики.....	12
1.2.2. Принципи державної мовної політики.....	14
1.2.3. Моделі державної мовної політики.....	16
1.3. Проблеми розвитку державної мовної політики в Україні.....	18
Розділ 2 АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	23
2.1. Історичний розвиток мовної політики в Україні.....	23
2.2. Організаційно-правове забезпечення формування та реалізації державної мовної політики в Україні.....	29
2.2.1. Законодавче забезпечення державної мовної політики в Україні.....	29
2.2.2. Інституційне забезпечення формування та реалізації мовної політики.....	36
2.3. Аналіз мовної ситуації в Україні у суспільному просторі	39
Розділ 3 ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ	48
3.1. Удосконалення нормативно-правового забезпечення мовної політики та прав громадян України у цій сфері.....	48
3.2. Досвід формування та реалізації державної мовної політики в зарубіжних країнах	53
3.3. Покращення української мови в суспільному житті.....	58
3.3.1. Сучасний стан формування та реалізації української мови в суспільному та культурному житті.....	58

3.3.2. Формування та реалізація мовної освіти.....	65
3.3.3. Популяризація української мови у світі.....	72
3.3.4. Потенціал розвитку державної мовної політики.....	79
ВИСНОВКИ.....	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	88
ДОДАТКИ.....	96

ВСТУП

Актуальність дослідження. Мовна політика є практично основним елементом державної політики будь-якої країни. Вона визначає статус і роль мови в суспільстві, її використання в усіх сферах громадського життя. Мовна політика має значний вплив на розвиток культури, освіти, науки, економіки, міжнаціональних відносин. Мовна політика – це сукупність заходів, які здійснює держава для регулювання мовних відносин у суспільстві. Вона визначає статус і роль мови, її використання в різних сферах суспільного життя. Мовна політика має значний вплив на розвиток культури, освіти, науки, економіки та міжнаціональних відносин.

У сучасній Україні мовна політика є особливо актуальною, оскільки в державі проживають представники багатьох національностей, які говорять різними мовами. В країні проживають люди, які володіють різними мовами, зокрема українською, російською, кримськотатарською, румунською та іншими. А також представники різних країн, що розмовляють вийнятковно англійською мовою. Саме тому необхідно розробляти і реалізовувати мовну політику держави, яка б забезпечувала гармонійний розвиток української та інших мов, що вживаються в Україні. Після здобуття незалежності 1991 року одним із головних завдань молодій державі стало відновлення статусу української мови як основи національної ідентичності та комунікації. Отже, мовна політика стала для держави засобом інтеграції різних мовних груп, зокрема етнічних меншин, у єдиний соціокультурний простір.

Проте, на жаль, ця тема стосується України не тільки у міжнародних відносинах, а також у стані війни. Велика кількість осіб, зокрема чиновники вищого рангу, розмовляють мовою агресора, що не є державною мовою нашої країни. Багато службовців займають високі посади, але не розмовляють по-українски і не дуже намагаються володіти державною мовою. На жаль, на це вплинула наша історія, яка була занадто трагічною для українського народу та

мови, а також пропаганда. Дезінформація працювала протягом всієї незалежності та працює і досі, хоча не в таких масштабах.

Стан мовної політики в Україні є неоднозначним. З одного боку, українська мова має статус державної та є обов'язковим предметом у навчальних закладах. З іншого боку, існує значний вплив російської мови на суспільне життя України. Це призводить до певних проблем, таких як: зменшення використання української мови в будь-яких сферах суспільного життя; посилення мовної диференціації в українському суспільстві; ризик дестабілізації міжнаціональних відносин.

За даними, станом на 2020 рік, українську мову вважають рідною 73 % громадян України. Однак, рівень вживання української мови в всіляких сферах суспільного життя є відмінним [74].

За отриманими даними опитування "Мовна ситуація в Україні" Українського інституту майбутнього, 2022 року українською мовою користувалися переважно вдома (87 %), у спілкуванні з друзями та близькими (82 %), у спілкуванні з представниками влади (69 %). Водночас, українською мовою користувалися рідко або взагалі не користувалися в таких сферах, як: освіта (27 %); культура (26 %); бізнес (25 %); медіа (24 %); громадські організації (23 %). Це свідчить про те, що українська мова все ще не є достатньо поширеною в багатьох сферах суспільного життя [74].

Мовна ситуація в регіонах України є різною. У західному та центральному регіонах України домінує українська мова, а в східному та південному регіонах – російська мова.

У таких регіонах, як Закарпаття, Буковина та Галичина, українська мова є єдиною мовою спілкування для більшості населення, проте також присутня угорська мова. В інших областях, таких як Донецька, Луганська, Харківська, Одеська та Херсонська області, російська мова є більш поширеною, ніж українська, на що вплинула історія України.

Ступінь вивчення проблеми в науковій літературі. Вивченням формування та реалізації державної політики, зокрема державної мовної

політики в Україні займалися такі науковці та дослідники: Д. С. Абрамова, Л. Андрієнко, О. Данилевська, О. Л. Доценко, Ю. С. Макарець, Л. Масенко, О. А. Матета, О. М. Руденко та інші. Ці науковці вивчали такі аспекти мовної політики, як: сутність мовної політики; принципи; функції; методи мовної політики; шляхи реалізації; проблеми мовної політики; історія мовної політики в Україні; статус української мови в Україні; використання української та інших мов в Україні. А також науковці, що досліджували мовне питання на міжнародному рівні: Б. Ажнюк, Г. Залізник, К. С. Кузьменкова, М. Мозер, О. Чередниченко та інші.

Об'єкт дослідження – державна мовна політика в Україні.

Предмет дослідження – формування і реалізація державної мовної політики. Дослідження охоплює не лише правові документи та норми, а й соціальні практики, що формують мовне середовище та забезпечують комунікацію в суспільстві.

Теоретичне підґрунтя дослідження ґрунтується на положеннях Конституції України, законодавстві про мовну політику, міжнародних зобов'язаннях держави, а також соціолінгвістичних і політологічних теоріях. Використання цих підходів дає змогу всебічно висвітлити значення мовної політики як засобу зміцнення національної інтеграції. У роботі аналізується, як закони, соціальні практики та культурні ініціативи формують мовну ситуацію в Україні, забезпечуючи належний рівень використання української мови в суспільному житті, враховуючи при цьому інтереси етнічних меншин. Використання порівняльного аналізу дає змогу вивчити досвід інших країн з аналогічними мовними проблемами та сприяє формуванню виважених рекомендацій щодо подальшого розвитку мовної політики України.

Мета цього дослідження – розробити пропозиції щодо покращення формування й реалізації державної мовної політики на базі дослідження теорії та аналітики цього процесу з урахуванням зарубіжного досвіду.

Завдання дослідження:

- дослідити поняття та сутність державної мовної політики;

- розкрити компоненти мовної політики;
- визначити проблеми розвитку державної мовної політики, її стан в сучасному світі;
- проаналізувати історичні аспекти розвитку української мови;
- розкрити законодавче забезпечення державної мови;
- дослідити викростання української мови в усіх сферах життя;
- проаналізувати закордонний досвід;
- розробити рекомендації щодо удосконалення державної мовної політики в Україні.

Методи дослідження – загальні (аналіз, моделювання, порівняння, узагальнення) для виявлення й пояснення чинного стану державної мовної політики в Україні; спеціальні (історично-правовий, статистичний аналіз) для розкриття історії мовної політики, формування її нормативно-правового підґрунтя, з’ясування механізмів реалізації.

Наукова новизна

- здійснено комплексний аналіз формування та реалізації державної мовної політики України в умовах сучасних викликів, зокрема російської агресії та глобалізаційних процесів;
- набули подальшого розвитку положення щодо історичних аспектів становлення мовної політики в Україні та їх впливу на сучасний стан мовного питання.

Практичне значення отриманих результатів зводиться до того, що матеріали кваліфікаційної роботи можуть бути застосовані при написанні здобувачами вищої освіти рефератів, курсових робіт; при вивченні науковцями подібної проблематики; при викладанні для студентів Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування СВО магістра навчальних дисциплін «Публічна політика та врядування», «Регіональна політика та місцеве самоврядування».

Апробація результатів дослідження. Основні положення кваліфікаційної роботи викладено у таких публікаціях:

1) Маценко К. В. Реалізація мовної політики в Україні та за кордоном. *Реалії та стратегії розвитку України: вітчизняний та закордонний досвід* : колективна монографія. Харків : «Новий курс», 2024. С. 80 – 81;

2) Маценко К. В. Сучасний стан державної мовної політики у суспільстві. *Сучасні тенденції соціально-гуманітарного розвитку суспільства* : соціально-гуманітарний вісник. 2024. № 50. С. 82 – 83.

Структура дипломної роботи спричинена її метою та завданнями. Дипломна робота нараховує вступну частину, три розділи, що нараховують десять підрозділів, загальні висновки, список використаних джерел і додатки. Повний обсяг дипломної роботи складає 99 сторінок (основний текст – 86 сторінок). Список використаних джерел нараховує 77 позиції.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Поняття та сутність державної мовної політики

Мовна політика являє собою цілісну систему стратегічних заходів та цілеспрямованих дій, що охоплюють ідеологічні принципи та практичні механізми впливу на мовне середовище країни, спрямовані на формування, регулювання та розвиток мовних відносин у суспільстві.

Державна мовна політика - це «система загальних заходів держави, ґрунтованих на конституційних засадах, спрямованих на практичну реалізацію управління та досягнення його цілей». Поняття державної мовної політики охоплює комплекс правових норм, соціальних практик і культурно-освітніх заходів, спрямованих на підтримку і розвиток мовного середовища країни. Вони визначають, які мови визнані офіційними і якими мовами здійснюється управління, викладання в освітніх закладах, функціонування медіа та взаємодія з громадськістю.

Державна мовна політика базується на Конституції України, міжнародних зобов'язаннях, а також на ряді законодавчих актів, що регулюють використання мов у будь-яких сферах громадського життя. В Україні така правова база містить понад 10 законів та нормативно-правових актів, що забезпечують контроль мовної ситуації в країні. До них належить стаття 10 Конституції України, яка встановлює українську мову державною мовою України. Закон України «Про громадянство України» [52] визначає, що знання української мови є однією з умов набуття громадянства України.

Також мовна політика огортає не лише законодавчі ініціативи, а й культурні, освітні та соціальні аспекти. Основною метою такої політики є забезпечення ефективної комунікації між громадянами, підтримка національної ідентичності та збереження мовного різноманіття. Вона об'єднує людей навколо

спільних цінностей та історії. Вибір державної мови нерідко супроводжується політичними суперечками, особливо в країнах з багатонаціональним складом населення, де на одній території проживають носії кількох мовних спільнот. У країнах з багатомовним населенням правильне регулювання мовних відносин може запобігти соціальним конфліктам і сприяти стабільності. Вибір мови впливає на доступ громадян до освіти, державних послуг, судочинства, медіа і політики. Наприклад, в Україні після здобуття незалежності питання державної мови стало одним із ключових у процесі формування національної ідентичності та консолідації суспільства, і прийняття закону України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" [53], який набрав чинності 16 липня 2019 року, стало важливим етапом у вирішенні цього питання.

Сутність державної мовної політики полягає в регулюванні мовного середовища таким чином, щоб мова як засіб спілкування та інструмент соціальної інтеграції функціонувала ефективно. Це означає, що держава має вирішувати, які мови мають використовуватися в офіційних документах, навчальних закладах, засобах масової інформації та інших сферах.

Так історично склалося, що в Україні існувала і досі існує проблема двомовності. Таке відчуття, що в нашій країні постійно змагаються дві мови: українська (державна мова) і російська. Ці мови є абсолютно різні, як орфографічно, так і звучать по-різному. Проте, нашому народові завжди намагалися присудити російську мову як державну, а українську викоринити з нашої пам'яті.

За отриманими відомостями Всеукраїнського перепису громадськості 2001 року, українці складають 77,8 % жителів України, але лише 67,5 % з них є носіями української мови. У багатьох частинах України російська мова домінує в міському спілкуванні, масовій культурі та інформаційному просторі [49, с.227].

Ефективна мовна політика також безпосередньо впливає на економічний розвиток країни, розширюючи можливості кар'єрного зростання для її громадян, підвищуючи конкурентоспроможність на ринку праці та стимулюючи

підприємництво. У сучасному світі знання декількох мов стає важливим активом для кожної людини і суспільства в цілому. Тому держави мають активно підтримувати розвиток мовної політики як засобу досягнення економічного процвітання та соціальної стабільності.

Також важливо згадати, що зміни в міжнародній політиці також можуть впливати на внутрішню мовну ситуацію. Глобалізація та поширення англійської мови ставлять під загрозу не лише регіональні мови, але й навіть державні.

1.2. Компоненти державної мовної політики

1.2.1. Функції державної мовної політики

Мовна політика держави виконує кілька важливих функцій, які безпосередньо впливають на соціальне, культурне та економічне життя країни. Ці функції визначають, як мови використовуються в суспільстві, якими правами володіють громадяни у сфері мовного спілкування і як забезпечується розвиток мовного середовища. Питання про формування мовної державної політики виникло ще за давніх часів. В кожній країні мовна політика формується та реалізується по-різному. Проте в загальному можна виділити такі ключові функції державної мовної політики, ґрунтуючись на основних завданнях Концепції державної мовної політики [57]:

1. Встановлення правил використання мови у всіляких сферах громадського життя, таких як освіта, державна служба, медіа тощо. Громадяни України, незалежно від їхнього етнічного походження, віросповідання і статусу, зобов'язані володіти українською мовою як мовою, що визначає їхнє громадянство. Для набуття громадянства України необхідною умовою є: знання української мови або розуміння її тією мірою, яка необхідна для спілкування. Державна політика повинна гарантувати можливість кожному громадянину вільно використовувати свою мову в усіх сферах життя — від освіти до адміністративних послуг. Отже, мова стає не лише інструментом комунікації, а й важливим фактором соціальної інтеграції.

2. Функція охорони національних меншин та забезпечення їх можливостей для використання рідної мови. Це включає підтримку мовного різноманіття та сприяння розвитку меншинних мов. Підвищення загальної мовної культури населення. У сучасному глобалізованому світі знання кількох мов стає конкурентною перевагою. Державна мовна політика може стимулювати вивчення іноземних мов у школах і університетах, що відкриває нові можливості для молоді. Як зазначає одна з освітніх ініціатив: "Вивчення мов — це шлях до розширення горизонтів". Це не лише підвищує шанси на успішну кар'єру, але й сприяє культурному обміну між народами.

3. Державна мовна політика передбачає координацію між різними державними установами для реалізації мовних стратегій. Це включає співпрацю між міністерствами, місцевими органами влади та громадськими організаціями.

4. Держава має забезпечити всебічний розвиток української мови, заохочуючи її вивчення через освітні програми, культурні ініціативи та інформаційні кампанії. Це важливо для підвищення статусу української мови в суспільстві. Це включає в себе не лише законодавчі ініціативи, а й фінансування програм з популяризації мови. Загальноприйнята думка політиків та лінгвістів в тому, що: "Сильна мовна політика — це інвестиція в майбутнє нації". вона сприяє формуванню та зміцненню національної ідентичності через підтримку і розвиток державної мови, яка є символом нації, її культури та історії. Через мову формується відчуття національної єдності, оскільки вона виступає сполучною ланкою між різними поколіннями, регіонами та соціальними групами.

5. Важливою функцією є інформування населення про мовну політику, права громадян у цій сфері та можливості їх реалізації. Це допомагає підвищити обізнаність і активність населення у питаннях мовної політики.

Ці функції взаємопов'язані і сприяють створенню сприятливого мовного середовища. Державна мовна політика в Україні виконує комплекс функцій, які сприяють розвитку української мови, захисту прав мовних груп і регулюванню мовного середовища в країні. Глобалізація також відкриває нові перспективи для міжнародного співробітництва, мова виступає як засіб комунікації на

міжнародному рівні. Держави, що прагнуть інтегруватися у світове співтовариство, повинні приділяти увагу не лише розвитку національної мови, але й забезпеченню знань іноземних мов серед населення, особливо тих, що є міжнародно визнаними, наприклад, англійської. Це дозволяє громадянам брати активну участь у міжнародній науковій, економічній та культурній діяльності.

1.2.2. Принципи державної мовної політики

Опираючись на законодавство України, можна узагальнити такі принципи державної мовної політики створюють основи для її реалізації:

1. Визнання української мови як державної. Згідно зі статтею 10 Конституції України, єдиною державною мовою є українська. Вважається, що мова має використовуватися в усіх галузях громадського життя, включно з державними установами, освітою і засобами масової інформації. Держава зобов'язана забезпечити розквіт і функціонування офіційної мови на всіх територіях України.

2. Гарантії прав національних меншин. Конституція також гарантує право етнічних меншин на використання рідної мови в повсякденному та культурному житті. Вона передбачає можливість використання мов меншин у місцевих органах влади та освітніх установах у районах, де їх носії становлять значну частину населення.

3. Розширене використання регіональних мов. Закон «Про засади державної мовної політики» [54], ухвалений у 2012 році дозволяв використання усних і письмових мов регіонів або мов національних меншин в навчанні, медіа, у діяльності державних і місцевих органів влади, судочинстві, економічній і соціальній діяльності, культурних заходах та інших галузях громадського життя, беручи до уваги статус кожної мови на території, де ці мови використовуються;

Державна мовна політика в Україні пройшла через кілька етапів розвитку. Після здобуття незалежності в 1991 році основи мовної політики формувалися відповідно до історичних і соціокультурних реалій країни. 28 жовтня 1989 року

був прийнятий закон «Про мови в Українській РСР» [59], який став першим кроком до легалізації української мови як єдиної державної.

У 2012 році прийняття закону «Про засади державної мовної політики» [54] внесло значні суперечки в суспільстві. Багато експертів і політиків вважали його загрозою для української мови, оскільки він фактично надавав російській мові статус регіональної. Після Революції Гідності 2014 року цей закон був скасований, а новий закон 2019 року повернув акцент на українську мову як єдину державну.

У сучасних умовах забезпечення мовних прав етнічних меншин є критично важливим аспектом мовної політики України. Це не лише сприяє міжетнічному порозумінню, але й створює підґрунтя для сталого демократичного розвитку держави. Однак важливо пам'ятати, що самого лише декларування прав недостатньо - вони мають втілюватися на практиці. Для ефективного захисту мовних прав меншин, реалізація мовної політики повинна базуватися на низці ключових принципів:

1. Принцип впливу та шани до прав особистості, прав меншин і прав інших етнічних і національних спільнот;
2. Принцип рівності;
3. Принцип ліквідації дискримінації щодо етнічних меншин, ознак расизму та расової дискримінації;
4. Принцип взаємозв'язку і взаємозалежності свобод та обов'язків етнічних меншин;
5. Принцип всеосяжності та ґрунтованості прав меншин.
6. Принцип непорушності прав етнічних меншин;
7. Принцип перемоги етнічного стану піднесення напрямом взаємних консультацій, спілкування і компромісу [63, с. 153].

Певні права та обов'язки можуть бути реалізовані лише як індивідуальні (право на вільний вибір і відновлення громадянства), інші - тільки як член етнічної меншини. Тому, принципи державної мовної політики в Україні формуються під впливом історичних, соціальних та культурних факторів. Вони

відображають прагнення до збереження національної ідентичності та забезпечення прав усіх громадян країни.

1.2.3. Моделі державної мовної політики

Серед основних моделей мовної політики в Україні можна виділити кілька ключових. По-перше, одномовна модель акцентує увагу на тому, що українська мова є єдиною державною. Це важливо для формування єдиного культурного простору. В одномовній моделі одна мова використовується у всіх основних сферах існування: державному та публічному управлінні, судочинстві, освіті, медіа тощо. Мета цієї моделі – створити єдину мовну ідентичність, що має зміцнити національну єдність. Таку модель найчастіше використовують у моноетнічних державах або в країнах, які прагнуть до національної консолідації після періодів колоніалізму, війни або політичних конфліктів. Прикладом такої політики є Франція, де з моменту Французької революції державна мовна політика була спрямована на посилення ролі французької мови і витіснення регіональних діалектів та мов меншин. Франція зберігає жорстку позицію щодо домінування французької мови як символу національної єдності.

Другою моделлю є двомовна, яка визнає кілька офіційних мов і надає їм рівний статус у державному управлінні, освіті та інших сферах. Така модель зазвичай застосовується в багатонаціональних або полікультурних державах, де на одній території проживають різні мовні спільноти. Мета цієї моделі – забезпечити рівні права для всіх жителів країни, незалежно від їхньої мовної приналежності, а також запобігти конфліктам на мовному ґрунті. В Україні ця модель передбачає рівноправність української та російської мов. Ця модель була частково реалізована через закон 2012 року, який надавав російській мові статус регіональної в областях з відповідною кількістю носіїв. Проте така модель може призводити до соціальних напружень і конфліктів між україномовними та російськомовними громадами. Третя модель — багатомовна, яка допускає існування кількох мов, включаючи регіональні, поряд з українською як державною. Вона сприяє розвитку культурного різноманіття та враховує

потреби національних меншин, що є важливим аспектом для стабільності суспільства [64, с. 33].

Кожна з цих моделей стикається з певними викликами. Наприклад, двомовна модель може призвести до соціальних конфліктів і розколу суспільства, тоді як багатомовна модель може ускладнити інтеграцію різних мовних груп. Зміни в політиці також свідчать про перехід від конструктивістської до деструктивної моделі, що підтверджується ухваленням законів, які підривають статус української мови.

Французький політолог Жак Леклер, вичерпно описує напрямки мовної політики [76]. Основні пункти:

1. Політика асиміляції (перевага одним мовам на втрату іншим);
2. Політика невтручання;
3. Політика розподілу офіційних мов (політика надання переваги мовам, визначеним як офіційні);
4. Секторальна політика;
5. Політика диференційованого правового статусу (політика, що розширює права офіційних мов і обмежує права офіційних мов);
6. Білінгвізм й тримовність (рівне становище мов);
7. Стратегічна багатомовна політика (практична політика, спрямована на забезпечення ефективної комунікації між носіями різних мов);
8. Політика мовної інтернаціоналізації (стосовно мов загалом);
9. Політика змішаних мов (синхронне використання різних видів втручання).

Згідно з цією класифікацією, мовну політику в Україні можна визнати як політику роздільного правового становища. Проте, на жаль, з огляду на недовершеність мовного законодавства та постійний вплив політичних чинників на мовні обставини, конкретно визначити мовну політику України неможливо. [16, с. 21].

Основні моделі державної мовної політики в Україні формувалися під впливом історичних подій, зокрема перебудови М. Горбачова в 1980-х роках.

Цей період став знаковим для українського суспільства, адже скасування заборон на політичну діяльність і свободу слова створило умови для активного обговорення мовних питань. У результаті був ухвалений закон «Про мови в Українській РСР» [59], норми якого сповістили українську мову як офіційну мову держави.

Сучасна державна мовна політика в Україні потребує комунікативної моделі, яка враховує ідеологічні аспекти, політичну свідомість та мовну поведінку суспільства. Важливо, щоб ця модель базувалася на принципах національної єдності та примирення між різними етнічними групами.

На мою думку, для ефективної мовної політики Україні необхідно знайти баланс між підтримкою української мови як державної та правами національних меншин. Це не лише питання законодавства, а й питання культури спілкування та взаєморозуміння між людьми. Важливо залучати громадськість до обговорення мовних питань — це може стати ключем до формування стабільної та ефективної мовної політики в Україні. Підтримка україномовного контенту в медіа та освіті також має бути пріоритетом для держави, адже це сприятиме розвитку національної ідентичності та культурного різноманіття.

1.3. Проблеми розвитку державної мовної політики в Україні

Недоліки розвитку національної мовної політики в Україні – питання, які не втрачають своєї актуальності протягом багатьох років. Мовні питання, як і раніше, є важливим елементом не тільки внутрішньої політики, а й суспільного життя, формування національної ідентичності та культури.

Основна проблема мовної політики полягає в тому, що, незважаючи на наявність законодавчої бази, на практиці складно забезпечити повноцінне функціонування української як єдиної державної мови. Проблема в тому, що в Україні немає наявного контролю за дотримання законів та обов'язків, що стосуються використання мови в житті. Тобто Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [53] містить положення, щодо володіння державною мовою та обов'язок застосування її на державній службі,

проте існує не один випадок, де державний службовець звертається російською до громадян. Зокрема, на сході та півдні України, де російська мова історично посідає важливе місце, багато людей продовжують використовувати російську мову в повсякденному житті, у бізнесі та навіть у державних установах. Це пов'язано не тільки з культурними та історичними факторами, а й з тим, що процес адаптації до нових вимог вимагає часу, ресурсів і політичної волі.

Говорячи про важливість мови у формуванні національної ідентичності, політологи багато років тому дійшли висновку про доцільність припинення широко поширеної в Україні практики призначення на ключові державні звання осіб, які не розмовляють державною мовою. Той факт, що вони почали вивчати українську мову, незважаючи на те, що вже обіймали високі посади, означав, що вони не вважали себе пов'язаними з Україною [50, с. 765]. За часів незалежності України з 6 президентів 3 розмовляли російською, і тільки на публіці застосовували українську мову, навіть не вивчивши її досконало. Так і досі відбувається у Верховній Раді України, де більшість народних депутатів розмовляють російською.

Ще однією проблемою є відсутність освітніх та культурних ініціатив, які б сприяли популяризації української мови серед молоді та широкого загалу. Попри збільшення останнім часом кількості курсів української мови, різноманітних медіа-проектів та культурних ініціатив, що підтримують вивчення та використання української мови, значна кількість українців, особливо старшого покоління, не завжди готові перейти на українську мову в повсякденному житті. Багато хто з них виправдовує це тим, що в них недостатньо практики або що вони вже знайомі з російською мовою і не відчують потреби в зміні мови. А також, що вони зростали у радянському союзі і вивчали тільки російську мову. Бувають ще ситуації, коли українською мовою розмовляти не модно, що це мова села. Це створює своєрідний мовний бар'єр, особливо у великих містах, де спостерігається культурне та мовне розмаїття. Також дана проблема полягає не тільки на сході та півдні України, вона також присутня у західній частині нашої країни. Наприклад, на Закарпатті

у школах викладають угорською мовою. Приміром, зі 108 шкіл Берегівського району Закарпаття, у більшій частині є класи, де угорську мову викладають поряд із національною, але в 37 із цих шкіл не створено класів, де державну мову викладають окремо. У навчальних програмах і планах усіх шкіл у районах, де є класи з викладанням угорської мови поруч із українською, не вказано мову викладання з окремих предметів. Дана ситуація може призвести до інших зрушень. Зокрема, за словами керівництва Виноградівської середньої школи № 3 імені Жігмонда Перені, у всіх класах викладання ведуть двома мовами синхронно: 70 % угорською і 30 % українською. Цей підхід до організації навчального процесу не відповідає вимогам діючого законодавства, а саме нормам, викладеним у частині 6 статті 5 Закону України «Про повну загальну середню освіту» [61]. У деяких постановках Міністерства освіти і науки України використовується визначення «школи, в яких викладання ведеться угорською мовою», що суперечить законодавству. Це може стати підставою для того, щоб середні загальноосвітні школи порушували положення законодавства про державну мову, внаслідок чого учні, які належать до етнічних меншин України, опиняються відрізаними від спілкування з іншими дітьми [8].

Ще однією проблемою є вплив зовнішніх чинників, таких як російська агресія та дезінформаційні кампанії, спрямовані на підірив мовної політики України. Російська пропаганда активно використовує мовне питання для створення розколів суспільстві та намагається розділити українське суспільство за мовною ознакою. Російська Федерація історично використовувала російську мову як інструмент політичного тиску та розширення впливу. В контексті війни, мова – це зброя. Російські медіа, культурні продукти та освітні ініціативи сприяли збереженню сильних позицій російської мови, особливо в регіонах з великою кількістю російськомовного населення. Цей вплив має як культурний, так і політичний вимір і використовується як елемент «м'якої сили» для розвитку проросійських настроїв і зміцнення «руського міра» в Україні.

Це ставить перед українською владою завдання не тільки захистити свою мовну політику від зовнішнього втручання, а й створити ситуацію, за якої українську мову буде визнано невід'ємною частиною національної безпеки.

Висновки до розділу 1

Підсумовуючи вищесказане державна мовна дипломатія є ключовою деталлю у формуванні національної ідентичності та забезпеченні соціальної стабільності в Україні. Вона базується на конституційних засадах і спрямована на регулювання мовних зв'язків у країні. Мовна політика охоплює комплекс правових норм, соціальних практик і культурно-освітніх заходів, що визначають статус і використання мов у різних сферах суспільного життя.

Ключовими функціями державної мовної політики є встановлення правил використання мови, захист прав національних меншин, координація між державними установами, розвиток української мови та інформування населення. Ці функції сприяють ефективній комунікації між громадянами та зміцненню національної єдності.

Принципи національної мовної політики в Україні враховують визнання української мови як державної, запорука прав етнічних меншин і розширене вживання регіональних мов. Ці принципи відображають прагнення до збереження національної ідентичності та забезпечення прав усіх громадян країни.

В Україні можна виділити кілька моделей мовної політики: одномовну, двомовну та багатомовну. Кожна з цих моделей має свої сильні сторони та труднощі. Сучасна ситуація вимагає розробки комунікативної моделі, яка б враховувала ідеологічні аспекти, політичну свідомість та мовну поведінку суспільства.

Основні проблеми розвитку національної мовної політики в Україні включають складнощі з забезпеченням повноцінного функціонування української як єдиної державної мови, особливо в східних та південних регіонах, відсутність ефективного нагляду за дотриманням мовного законодавства,

обмалює освітніх та культурних ініціатив для популяризації української мови, а також вплив зовнішніх чинників, зокрема російської пропаганди.

Для ефективної реалізації державної мовної політики потрібно знайти баланс між підтримкою української мови як єдиної державної та забезпеченням свобод етнічних меншин. Важливо також залучати громадськість до обговорення мовних питань та підтримувати україномовний контент у медіа та освіті.

РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

2.1 Історичний розвиток мовної політики в Україні

Історія мовної державної політики в Україні є складною. Більшість часу українському мову, культуру, національність намагалися викоринити, знищити кожна згадку про Україну та її народ. Було видано багато указів, а також здійснено переворотів, що повинні були забороняти використання та розповсюдження української мови.

Для руйнації української мови використовувалися такі методи, як знищення української мови з віросповідання, культури, навчання та побуту. Ось деякі дати, які вплинули на знищення української мови (на жаль, цих дат в рази більше) :

1720 рік – Петро I видав указ про відбирання українських слів із церковних книг і наклав вето на друкування українською.

1729 рік – указ Петра II про переписування всіх державних документів, написаних українською мовою на російську;

1731 рік – Цариця Анна Іванівна зажадала вилучити старі українські друковані книги та «викладати науки на своїй російській мові»; 1734 року в секретному приписі князю О. Шаховському, правителю України, вона наказала українцям всіляко перешкоджати їхнім шлюбам із поляками та білорусами та «спонукати та мистецьки зводити їх у властивості з великоросами»;

1763 рік – вето Катерини II на викладання українською в Києво-Могилянській академії;

1769 рік – заборона Києво-Печерській лаврі публікувати український алфавіт; наказ про вилучення вже надрукованих і проданих абеток;

1786 рік – Київському митрополиту було доручено здійснювати нагляд за діяльністю друкарні Києво-Печерської лаври з метою забезпечення відповідності її видань московським зразкам., і ввів систему освіти Києво-Могилянської академії узаконені мови всієї імперії. Було надруковано

«Порівняльний словник усіх мов», який позначав українську мову як російську, викривлена польською.

8 лютого 1838 року було затверджено постанову про заснування в Києві цензурної ради. Вона діяла при Володимирському університеті й наглядати усі друкарні, що належали до овітнього округу Києва. Справа дійшла до заборони деяких букв з українського алфавіту;

12 червня 1862 року за вказівкою міністра освіти Вільну та Недільну школи було закрито, останні центри початкової освіти для дорослих в Україні;

18 липня 1863 року міністром внутрішніх справ П. Валуєвим було розіслано по всіх українських областях повідомлення про заборону друкувати книжки українською мовою. Мотив полягав в тому, що «більшість малоросів самі переконливо довели, що жодної малоросійської мови не існує, що малоросів немає і що їхня говірка, якою розмовляє переважно простий народ, є тією ж російською мовою, тільки зіпсованою польським впливом». Викладання української мови він визначив як «політичну пропаганду», а тих, хто цим займається, засудив як «сепаратистський проєкт, ворожий Росії та шкідливий для Малоросії».

1876 року Олександр II видав Емський указ, який не допускав ввезення з-за кордону україномовних книжок і брошур, написання текстів пісень українською мовою, друкування книг українською мовою, за винятком історичної літератури й романів, а також постановку спектаклів суто українського репертуару. На думку М. Поповича, політика уряду була спрямована на вилучення україномовної тематики з автентичних культурних жанрів та на те, щоб загнати україномовну культуру в глухий кут регіональної відсталості. Дорошенко пише: «Цим лютим законом уряд намагався змусити українців замовкнути і перетворити їх на безмовних рабів».

1881 року було ухвалено закон, що дозволяє друкувати глосарії українською мовою на базі російської орфографії. Усі ці вето української мови в 1863, 1876 і 1881 роках-найвідчутніші в XIX столітті. І все це залишило болючі шрами на безсмертному стані української цивілізації.

1914 рік – вето на проведення урочистостей з нагоди сторіччя Тараса Шевченка; указом Миколи II було прийнято касацію україномовних видань; заборона на використання української мови на західних територіях країни, окупованих російськими військами; заборона на видання книжок і журналів українською мовою; погром товариства «Просвіта», ліквідація бібліотеки Наукового товариства імені Т. Шевченка;

Хоча дехто стверджує, що українська мова в Радянському Союзі не придушувалася, саме в цей період відбулися найтрагічніші й найганебніші події, що стосуються українців. У радянський період українська інтелігенція та духовенство, у більшості, були знищені. Хіба це не геноцид, не знищення українців як народу і української мови як національного коду? [15].

1934 рік – 34 письменники, зокрема К. Буревій, О. Близько, А. та І. Крушельницькі, Г. Косинка, Д. Фальківський, М. Яловий були страчені в Харкові за звичайним, на той час, звинуваченням в «організації підготовки до терористичних актів»;

1979 рік – новий арешт українських активістів (О.Бердник, Ю. Бадзьо, Ю.Литвин, М.Горбаль – вони були засуджені до найвищого ступеня покарання – відбування кари в таборах строгого порядку, а потім вислані). Позбавлення життя композитора В. Івасюка. Ташкентська конференція ухвалює нові заходи щодо русифікації неросійських етнічних груп у СРСР;

Постанова ЦК 1983 рік про посилення навчання російської мови в навчальних закладах і 16 % доплати вчителям російської мови та літератури (Указ Андропова) з метою посилення русифікації; вказівка Колегії Міністерства освіти УРСР «Про середні школи, навчальні та дошкільні виховні установи і позашкільні навчальні заклади республіки». Про додаткові заходи щодо поліпшення викладання російської мови»;

1990 рік – постановою Верховної Ради радянського союзу російська мова стає державною мовою СРСР [67].

Саме буття української мови не визнавалося. Коли вона згадувалася, то як польський чи російський діалект: «Малоросійський діалект посідав середне

становище між російською і польською, і в період, коли Малоросія перебувала під владою Польщі, багато слів і виразів з останнього вживалися», - пише російський слов'янознавець М. Т. Каченовський.

Т. Д. Флоринський, професор літератури університету Святого Володимира у місті Києві, стверджував, що наука чітко встановила факт повноти і цілісності всіх російських «діалектів» у тому сенсі, що вони належать до однієї мовної категорії – російської мови. Далі він вказав на єдність інших етнічних особливостей – вірувань, обрядів, казок тощо. 1919 року, коли не тільки мовнокультурне самовизначення українців, а й їхнє національне та політичне самовизначення стало фактом життя, інший слов'янознавець, Б. М. Ляпунов продовжував наполягати на тому, що як розмовні мови російської спільної мови не можуть вважатися винятково великоросійськими, так і писемні мови Росії ніколи не можуть вважатися винятково великоросійськими. Вони є виключно спадщиною загальної російської мови.

Мовна ситуація дещо покращилася в Україні, після поділу Польщі, коли Україна стала частиною Австрії (після 1867 року Австро-Угорщина). Конституція Австрії офіційно відкрила великі можливості для використання та розвитку української мови в Галичині та Буковині [23, с. 140].

Після отримання статусу незалежності в 1991 році, українська мова здобула статус державної, що стало важливим кроком у відновленні національної ідентичності. Протягом радянського періоду українська мова зазнавала значних утисків, а російська домінувала в багатьох сферах життя. Проте з моменту проголошення незалежності почався процес відновлення та розвитку української мови як начало національної культури.

Перший президент України, Леонід Кравчук, боровся за збереження стан української мови, що стало важливим етапом у формуванні мовної політики. Протягом 1990-х років були ухвалені перші закони, які регулювали використання української мови у сфері освіти та державному управлінні. Проте, незважаючи на ці зусилля, мовна ситуація залишалася складною через вплив російської мови.

В цілому, з 1991 року в Україні прийнято безліч урядових програм, що просувають українську мову як державну. Першою була програма схвалена постановою Ради Міністрів Української РСР 12 лютого 1991 року, ще до розпаду СРСР. Вона мала назву «Державна програма розвитку української та інших національних мов в Українській РСР на період до 2000 року».

У 1997 році була прийнята програма «комплексні заходи щодо всебічного розвитку та функціонування української мови». Метою цієї програми було:

- Компенсація збитків, завданих українській мові в її суспільному використанні через історичні заборони та гоніння;
- Відродження культури, збереження та оновлення духовної спадщини українського народу;
- Сприяння розвитку, підтримка та захист державної мови в Україні;
- Зміцнення позицій української мови як головного засобу комунікації в країні;
- Розширення функціонального призначення та сфер застосування української мови.

Від 02.10.2003 року затверджено постановою Кабінету Міністрів України «Державну програму розвитку та функціонування української мови на 2004-2010 роки». Основною метою цієї програми було забезпечення сприятливого середовища для зростання та поширення використання української мови, виховання поваги до неї та формування патріотичних почуттів серед громадян України.

Правова ситуація з українською мовою катастрофічно загострилася в 2012 році з ухваленням закону «Про засади державної мовної політики» [54] - так званого «закону Ківалова-Колесніченка». З того часу, вперше за роки незалежності, відсоток школярів, які навчалися українською – знизився, і надруковано було меншу частину книг українською мовою від загального тиражу. Після Революції Гідності 2014 року у Верховній Раді України підтримали скасування вищезгаданого закону. Але юридично доля цього документа була визначена Конституційним судом України до 2018 року. У

підсумку Конституційний Суд України визнав його неконституційним і недійсним.

Небезпека, пов'язана з відсутністю ефективних мовних законів, стала очевидною після окупації росією землі України в 2014 році. Адже задовго до цих подій Путін безсоромно спотворював інформацію про історичні факти, демографічний склад, мовний та етнічний простір, окремо обґрунтовував свої територіальні претензії до України необхідністю захисту прав російськомовного населення і самих росіян. Збереження домінуючого становища російської мови на значній частині території України означало, що окупанти використовували її як інструмент Нового Імперського плану зі знищення нашої держави [26].

Все це свідчило про те, що для захисту і підтримки держави Україна необхідні ефективні законодавчі акти, які є основою для збереження цілісності держави.

Наша реальність свідчить про прихильність ідеології та політиці російської влади, яка продовжує експансію, русифікацію та культурне домінування. Ідеологія «руського міра», що лежить в основі нинішньої російсько-української війни, народилася не в даний момент, а засвоїла та інкорпорувала імперські звичаї попередніх епох, тоталітарні доктрини Сталіна і розвиток русифікації у 1970 – 1980-ті роки. Саме через це оголошення незалежності України і розпад радянського правління не вплинули на цю проблему, і мовна політика, як і раніше, перебуває у центрі політичного конфлікту і протистояння [12, с. 41].

Мовне питання залишається складним через історичний вплив російської мови та політичні суперечності. Особливо гостро проблема постала після подій 2014 року, коли мовне питання стало інструментом у геополітичному протистоянні. Сьогодні захист та розвиток української мови розглядається як важливий аспект збереження національної ідентичності та державної цілісності України.

2.2 Організаційно-правове забезпечення формування та реалізації державної мовної політики в Україні

2.2.1. Законодавче забезпечення державної мовної політики в Україні

Розвиток мовної політики в Україні здійснюється в контексті захисту права громадян на використання рідної мови та підтримки української мови як основного засобу спілкування в органах влади, освіти, медіа, бізнесі та повсякденному житті. Зазвичай процес формування мовної політики держави складається з трьох етапів.

Перший етап – розробка мети і завдання мовної політики. У законодавчій сфері це період формування засад національної етнополітики, включаючи її мовний аспект. На цій стадії окреслюється вибір мови, яку вважають найбільш поширеною у середовищі. У принципі, оскільки мовна політика відзначається перспективним характером, тому її заходи залежать від зміни мовних аспектів та наявних норм. На початковому етапі матеріал важливий для передбачення мови.

На другому етапі державної мовної політики здійснюється підготовча робота та розробка стратегії реалізації мовних завдань, що передбачає мовне планування. Реалізація мовної політики може відбуватися як через державні органи, так і через незалежні неурядові організації. На рівні держави мовна політика реалізується через ухвалення мовного законодавства та виконання міжнародних зобов'язань, тоді як неурядові організації зосереджуються на формуванні звернень і рекомендацій для уряду, самостійна дослідницька, культурно-просвітницька діяльність. З цим етапом тісно пов'язане створення мови, яке розуміється як рішення влади зберегти, розширити або обмежити використання певної мови.

Третій етап формування державної мовної політики – етап побудови мови, що характеризується спробами примусити або Переконати мовців підтримати нововведення, рекомендовані установами, які формують мовну політику. Носії

мови мають право повністю підтримати рекомендації, частково прийняти їх або не прийняти зовсім. Ступінь прийняття рекомендацій може бути використаний для оцінки ефективності державної мовної політики та її наслідків, а також для прогнозування розвитку мови в конкретній державі [7].

Закон «Про мови Української РСР» [59] був ухвалений у 1989 році і діяв до 2012 року. Закон встановлював, що українська є офіційною мовою УРСР і що держава повинна створювати належні обставини для глибокого засвоєння української мови населенням. Однак у преамбулі йшлося про те, що, хоча українська мова набула статусу національної завдяки своїй важливій ролі у «детальному процвітанні духовних і творчих сил українців», УРСР має забезпечити її вільне використання, оскільки російська мова є мовою міжнаціонального спілкування між різними етнічними групами у Союзі [48]. Так, стаття 5 Закону говорить: «Громадянам Української Радянської Соціалістичної Республіки гарантується право на використання рідної або будь-якої іншої мови». Визнавши російську мову на рівні з українською у всіх галузях суспільного життя та дозволивши багатомовність у медіа без уточнення, закон фактично надав підтримку суспільній двомовності [3, с. 302]. За цих умов російська мова була переважаючою практично в усіх офіційних сферах життя суспільства на час оприлюднення незалежності України [32, с. 54].

На тлі поглиблення економічної кризи, 1994 року, пройшли дострокові вибори президента України, на яких отримав перемогу Леонід Кучма (1994-2005): на думку Ю. Бестерс-Дільгера, «російська карта» вперше була використана під час його виборчої кампанії. Використовуючи невдоволення частини громадян українізацією освіти, він захистив і офіційно утвердив російську мову в одному зі своїх гасел: водночас Кучма запропонував повернутися до ідеї «одна держава – дві мови» [4, с. 90].

Відповідно до статті 10 Конституції, українська мова є єдиною офіційною мовою України. Ця стаття не лише визначає статус української мови, а й надає державі можливість забезпечити повноцінне становлення та розвиток української мови в в будь-яких галузях громадського життя. Держава гарантує

свободу розвитку, вживання та охорони російської та інших мов національних меншин України. Однак, Конституція не дає чіткого визначення терміну "державна мова" та сфер її застосування, що викликало певні труднощі у тлумаченні статті 10 Основного Закону. Це зумовило необхідність роз'яснення Конституційним Судом України. Згідно з інтерпретацією Конституційного Суду, формулювання "державною мовою в Україні є українська мова" у частині першій статті 10 Конституції слід розуміти так, що українська мова є обов'язковим засобом комунікації на всій території України при виконанні повноважень органами державної влади та місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя, визначених законом. Його слід розуміти в тому сенсі, що це засіб комунікації [16, с. 20].

Навесні, 2 травня 1996 року, в Україні було прийнято Хартію європейських регіональних мов і мов етнічних меншин, яка, на погляд народу, лише спровокувала гостру суспільну дискусію. Тому перша спроба ратифікації у 1999 році була невдала. Конституційний суд України анулював її дію, і цей нормативний документ знову набув чинності 2006 року. Саме тому 2006 року обласні ради Харкова, Луганська, Севастополя та інших міст ухвалили неконституційне і незаконне рішення про надання російській мові регіонального статусу було ухвалене, зокрема, у березні 2007 року, коли Севастопольська міська рада затвердила «Регіональну програму розвитку російської мови і російської ідеології на 2007-2011 роки». Основними цілями програми були сприяння використанню російської мови, розвиток співпраці між Севастополем і Російською Федерацією в освітній та культурній сферах, а також підвищення якості освіти російською мовою, підтримка радіо- і телестанцій, які ведуть мовлення російською мовою в Севастополі [6, с. 2].

Оцінка Хартії в контексті України:

1. Відколи Україна відправила заявку на вступ до Ради Європи, Рада зажадала від усіх країн, які подали заявку, підписати Хартію. Однак не всі країни, які давно є членами Ради Європи, уклали і ратифікували Хартію.

Найвідоміший приклад – Франція, країна, яка досі відмовляється ратифікувати Хартію.

2. У своїх офіційних інформаційних матеріалах українською мовою Рада Європи вважає Хартію «єдиною у світі конвенцією, спрямованою на захист і заохочення використання традиційних регіональних мов та мов меншин». Насамперед, це питання має ширший задум, який стосується започаткування Хартії в країні, зокрема, переклад Хартії та її інтерпретації. Слід нагадати, що переклад Хартії українською мовою був викладений не на базі однієї з авторизованих версій (англійської чи французької), а на основі неавторизованої російської версії. Не потрібно бути лінгвістом, щоб зрозуміти, що такий підхід вкрай непрофесійний і може мати серйозні наслідки.

3. Перебіг затвердження Хартії в Україні можна охарактеризувати як непрофесійний, навіть не було враховано порушення під час ухвалення закону про ратифікацію. Найяскравішим свідченням необізнаності є те, що в першому проекті закону про ратифікацію не було перелічено жодної з мов, які має захищати Хартія. Незабаром, у відредагованій редакції, захист мов було згадано, ґрунтуючись на первісному списку меншин.

4. Парадоксально, але найбільшими ентузіастами Хартії виявилися українські комуністи, які в цілому не сприймали європейські цінності. Вони фактично використовували Хартію для підвищення в Україні статусу російської мови. Немає нічого парадоксального в тому, що різні представники Російської Федерації ззовні продовжували чинити тиск на Україну з метою змусити її ратифікувати Хартію, хоча сама Росія ще не ратифікувала її. Оскільки підвищення статусу російської мови було зроблено в ім'я підтримки справжніх «регіональних мов або мов меншин» (насправді доля цих мов мало хвилювала тих, хто був зацікавлений у російській мові), усі «регіональні мови або мови меншин», визнані в Україні, і згідно Хартії їм надається дуже високий рівень захисту.

5. В Україні російська мова, яка не підпадає під визначення «регіональної мови або мови меншини», перебуває під найбільшим захистом Хартії. Фактично,

Хартія не використовує критерій «рідної мови», а враховує, який відсоток населення розмовляє даною мовою, незважаючи на те, чи є вона першою, другою або третьою мовою [42, с. 17].

Одним з перших законів в області мовної політики став Закон України «Про засади державної мовної політики» [54], прийнятий 2012 року. Цей закон визначав перспективу офіційного застосування регіональних мов в адміністративно-територіальних одиницях, де кількість носіїв цієї мови перевищує 10% населення. По суті, російська мова отримала статус регіональної в багатьох регіонах України. І. Фаріон вважала, що вище згаданий закон порушує конституційне положення про єдину державну мову в Україні. Пов'язано це з тим, що регіональна мова, встановлена на частині території України, має такі ж права, як і державна [28, с. 118]. Ухвалення цього закону викликало неоднозначну реакцію в суспільстві. Деякі політики та громадяни сприйняли закон як спробу принизити роль української мови та схилитися до русифікації, що викликало хвилю протестів і бурхливі дискусії.

В. Василенко зазначив, що згідно до закону, наведеного вище, у наші нормативно-правові акти було введено визначення «регіональна мова або мова меншини». Згідно положенням Хартії, гагаузька, караїмська та кримськотатарська мови вимагають захисту в Україні. Оскільки російська мова не обмежена певною географічною територією, вона не вважається регіональною або мовою меншин і не вимагає додаткового захисту [30, с. 118].

Згідно з висновками Венеційської комісії, закон не забезпечує належний баланс між розвитком і застосуванням національної мови як спільного фактора громадян та розвитком і захистом мов меншин. У результаті українська та міжнародна спільнота, включно з професійними організаціями найвищого етапу, дійшли думки про потребу прийняття нового законодавчого акту щодо функціонування української мови [3, с. 305].

Переломний момент у державній мовній політиці стався 2014 року, після Революції Гідності та початку російського вторгнення. У результаті активізувався процес національної інтеграції, і на перший план вийшла роль

української мови як важливого елемента національної ідентичності. Після цього було скасовано закон «Про засади державної мовної політики» [54], і розпочалася робота над новим законом, який більшою мірою підтримує українську мову.

Нарешті, 2019 року було ухвалено Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [53]. Цей закон став однією з найважливіших подій у сфері мовної політики за всю історію української незалежності. Закон встановлює українську мову як єдину державну мову і вимагає її використання в державних установах, місцевому самоврядуванні, освіті, науці, культурі, медіа та багатьох інших галузях громадського життя. Він також регулює використання мови в державному та приватному секторах, винятки становлять лише деякі випадки, як-от особисте спілкування та релігійні обряди. Важливою частиною закону є створення інституційного механізму для стеження за його виконанням. На всій території України діє Уповноважений із захисту державної мов, якого призначає Кабінет Міністрів України. До обов'язків Уповноваженого входить контроль за виконанням закону, опрацювання звернень та реагування на випадки порушення мовних прав громадян при отриманні послуг.

Закон приділяє особливу увагу сектору освіти. Зокрема, він зобов'язує навчальні заклади надавати освіту українською мовою, залишаючи водночас можливість для представників етнічних меншин вивчати рідну мову за окремими предметами або в спеціальних класах. Закон також зобов'язує осіб, які обіймають державні посади, вивчати українську мову, що спрямовано на забезпечення ефективної роботи державних установ і захист інтересів громадян.

Державна мовна політика України є важливим елементом міжнародних відносин. Важливо зазначити, що ухвалення закону 2019 року викликало неоднозначну реакцію за кордоном. Деякі країни висловили стурбованість з приводу можливого обмеження прав етнічних меншин, зокрема угорської та румунської громад. Водночас українська влада неодноразово наголошувала, що закон не порушує міжнародні зобов'язання України щодо захисту свобод

меншин і не спрямований на дискримінацію. Це питання також стало предметом обговорення на міжнародних форумах, таких як Рада Європи та Організація Об'єднаних Націй.

Відповідно до статті 3 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [53], завданнями Закону є:

1. захист державного статусу української мови;
2. утвердження української мови як мови міжетнічного спілкування в Україні;
3. забезпечення функціонування державної мови як інструмента об'єднання українського суспільства, засобу зміцнення державної єдності та територіальної цілісності України, її незалежної державності і національної безпеки;
4. забезпечення застосування української мови як державної на всій території України у сферах суспільного життя, визначених цим Законом, а також у міжнародному спілкуванні, під час здійснення посадовими та службовими особами представницьких функцій;
5. забезпечення розвитку української мови для зміцнення національної ідентичності, збереження національної культури, традицій, звичаїв, історичної пам'яті та забезпечення її подальшого функціонування як державотворчого чинника української нації;
6. підтримка української мови шляхом сприяння:
 - а) володінню українською мовою громадянами України;
 - б) розвитку української жестової мови як основного або одного з основних засобів спілкування жестомовних осіб. Статус, засади та порядок застосування української жестової мови визначаються законом;
 - в) застосуванню української мови відповідно до вимог українського правопису та інших стандартів державної мови;
 - г) вживанню замість іншомовних українських слів, словосполучень і термінів у разі, якщо в українській мові існують рівнозначні відповідники, та підвищенню рівня обізнаності громадян про них;
 - г) запобіганню вульгаризації української мови та змішування її з іншими мовами;
 - д) поширенню знань про українську мову та її роль у розвитку української та європейської культур;
 - е) популяризації діалектів і говірок української мови та їх збереженню;
 - є) вивченню української мови в Україні та за кордоном;

7. поширення української мови у світі та сприяння в задоволенні мовних потреб закордонних українців і громадян України, які проживають або тимчасово перебувають за межами України» [51].

Тож, правова підтримка національної мовної політики України є важливим інструментом збереження національної ідентичності, культурної єдності та суверенітету. Ухвалення нового Закону про мову стало відповіддю на виклики часу, зокрема на необхідність консолідації українського суспільства перед обличчям зовнішньої агресії та внутрішніх трансформацій.

2.2.2. Інституційне забезпечення формування та реалізації мовної політики

Державні органи, що відповідальні за реалізацію української мовної політики, відіграють важливу роль у забезпеченні існування та розвитку української мови як державної. Перш за все, Верховна Рада України відіграє ключову роль у формуванні мовної політики в країні через прийняття законодавчих актів, які регулюють використання української мови та визначають її статус. Основні етапи та механізми, за допомогою яких Верховна Рада формує мовну політику, можна розглянути через призму кількох важливих законів та ініціатив. По-перше, Конституція України, прийнята в 1996 році, закріплює українську мову як єдину державну (ст. 10). Це стало основою для подальшої мовної політики, оскільки всі наступні законодавчі акти повинні відповідати цій нормі. Верховна Рада також активно залучає громадськість до обговорення мовних питань через проведення слухань та консультацій з експертами. Це дозволяє врахувати думки різних верств населення та адаптувати мовну політику до актуальних потреб суспільства.

Міністерство культури та стратегічних комунікацій України [37] є ключовим органом у сфері мовної політики. В процесі адміністративної реформи 2 вересня 2019 року було створене Міністерство культури, молоді та спорту України. Воно запозичило функції, усунених на той момент, Міністерства інформаційної політики; Міністерства культури; Міністерства молоді та спорту України. Потім, 23 березня 2020 року міністерство дістало

назву Міністерство культури та інформаційної політики в Україні. Згідно постанови Кабінету Міністрів України №1028 було перейменоване на Міністерство культури та стратегічних комунікацій. Міністерство розробляє та впроваджує загальнодержавні програми, направлені на ріст української мови, а також здійснює контроль за дотриманням законодавства у сферах культури, медіа, інформаційного простору та видавничій сфері. Одним з найважливіших елементів цієї роботи є популяризація української мови серед громадян і утворення обставин для вивчення і поширення української мови у всіляких галузях суспільного життя, зокрема в освіті, культурі, бізнесі та медіа.

Крім того, неабияку роль у здійсненні мовної політики представляє Національна комісія зі стандартів мови [44]. Комісія створена 6 листопада 2019 року. Вона є органом, відповідальним за розробку та затвердження стандартів української мови, які є обов'язковими для використання в державних установах, освіті, науці та інших важливих сферах. Комісія стежить за тим, щоб усі офіційні документи, навчальні матеріали та навчальні програми відповідали цим стандартам, і сприяє уніфікації мовного середовища в країні. Повноваження комісії визначені в статті 43 закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [53]. Комісія також перевіряє знання державної мови та затверджує процедури проведення іспитів державних службовців. З 31 липня 2024 року Національною комісією зі стандартів державної мови ухвалено перший мовний стандарт «Українська як іноземна». Загальні ступені знання мови А1 – С2.

Важливим органом у системі національних інституцій є Уповноважений із захисту державної мови [69]. Ця посада була запроваджена після прийняття Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [53] 2019 року та визначається у розділі VIII Захист державної мови (стаття 49-57). Згідно статті 56 вищезгаданого закону уповноважений із захисту національної мови здійснює державний нагляд за використанням державної мови. Уповноважений призначається Кабінетом Міністрів України відповідно до особливих процедур строком на п'ять років і він працює незалежно від інших

державних установ та органів влади. Уповноважений є незалежною посадовою особою, уповноваженою здійснювати контроль за виконанням закону, розглядати скарги громадян на порушення мовних прав та ухвалювати відповідні рішення. Посаду мовного омбудсмена затверджує Кабінет Міністрів України, методом рейтингового голосування. Завдання омбудсмена також полягає в організації заходів для підвищення мовної обізнаності населення та співпрацює з громадськими організаціями, державними установами та представниками бізнесу з метою розробки державної мовної політики.

Значну роль відіграє Міністерство освіти і науки України [38]. У 2010 році було створене міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, проте 28 лютого 2013 році їх розділити як окремі міністерства. Міністерство відповідає за впровадження стандартів української мови в системі освіти, навчання та підготовку україномовних вчителів та просування української мови через освітні програми та установи. Це особливо важливо, оскільки освітній сектор є ключовим для виховання наступного покоління громадян, які повинні повністю володіти державною мовою.

Також функціонує Комітет Верховної Ради України, який відповідає за мовні питання. Це підрозділ з гуманітарної та інформаційної політики, що займається питаннями, пов'язаними з імплементацією та моніторингом українського законодавства «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [53]. Структура Верховної Ради України вважає, що цей закон є одним з найважливіших для декларування прогресу України в Європейському співтоваристві. Раніше питанням мовної політики займався Комітет з питань культури і духовності.

Варто зазначити, що Комітет з гуманітарної та інформаційної політики активно співпрацює з державними органами, громадськими інститутами та іншими зацікавленими структурами щодо розвитку та підтримки державної мови.

Регіональні та місцеві органи влади є ключовими виконавцями державної мовної політики, забезпечуючи розробку та впровадження мовних програм на різних рівнях. Наприклад:

1) державна цільова національно-культурна програма забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на період до 2030 року, затверджена Кабінетом Міністрів України;

2) програма розвитку та функціонування української мови в усіх сферах життя Вінницької області на 2024–2028 роки;

3) комплексна програма розвитку та функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя Черкаської області на 2021–2025 роки.

Значну роль у розвитку мовної політики відіграють громадські організації, які спільно з державними установами працюють над популяризацією української мови і виконують незалежний моніторинг імплементації мовного законодавства. Отже, реалізація мовної політики в Україні є складною системою, до якої залучено багато державних інституцій та організацій, кожна з яких виконує свої функції для забезпечення ефективного просування української мови в різних сферах громадського життя.

2.3. Аналіз мовної ситуації в Україні у суспільному просторі

Більшість українців не підтримують ідею присвоєння офіційного статусу російській мові. Про це повідомили експерти Інституту соціології Національної академії наук України, презентуючи свій 20-річний соціологічний моніторинг «Українське суспільство». Згідно з дослідженням, 1995 року 52 % українців виступили за отримання офіційного статусу російської мови, 32,6 % – проти. Водночас 15,3 % респондентів не визначилися [19].

Згідно опитування 2011 року, кількість поціновувачів цієї думки зменшилася до 41,6 %. Водночас кількість противників присвоєння російській мові такого статусу зросла до 47,1 %. 11,4 % респондентів ще не визначилися.

Опитування, проведені з 1992 року, показують, що більшість українців (36 - 39 %) розмовляють удома українською мовою, а російською (32 - 36%). Проте, за даними опитування 2011 року, ці показники збільшилися до 42,8 % і 38,6 % відповідно. Водночас 19 - 32% респондентів використовують обидві мови залежно від ситуації [31, с. 21].

Так і зараз, під час повномасштабного вторгнення багато українців живуть за принципом: «Якою мовою до мене звертаються – такою відповідаю». Насправді це відображає те, що в людини немає свого бачення і своєї думки, вона думає про те, як комфортно іншому, а не собі. Тобто коли людина все своє життя розмовляє українською мовою, до неї звертаються російською, то вона поступиться російськомовній особі та таким чином принизить статус своєї рідної мови. Тому що з давніх часів українців принижували за мову, так це і відображається зараз. Потрібно показувати, що українська мова сильніша, вона єдина державна мова, якою потрібно спілкуватися громадянину України.

Майдан 2013 – 2014 років став черговим етапом боротьби за незалежність і вибір майбутнього України. За даними опитувань громадської думки, здійснених протягом 2016-2017 років різноманітними дослідницькими центрами, наприклад, дослідження, проведене Центром Разумкова в листопаді 2016 року та в рамках проекту Фонду Volkswagen «Двомовність і багатомовність у період загострення і розв'язання конфліктів». Як бачимо, боротьба за незалежність і вибір майбутнього України супроводжувалася кардинальними змінами в мовній сфері: у лютому 2017 року – «Етнолінгвістичні конфлікти, мовна політика та контактні ситуації в пострадянській Україні та Росії»; у липні 2017 року – Фонд демократичних ініціатив імені Ілька Кучеріва. Проект проводився рік.

За даними вищезгаданого дослідження проекту INTAS, у 2006 році четверо з десяти громадян України розмовляли російською або українською мовою, тоді як за даними проекту Фонду Volkswagen на лютий 2017 року баланс мовної ситуації схиляється в бік української. Уже 46 % респондентів розмовляють тільки українською і використовують українську в більшості ситуацій, у той час

як тільки третина розмовляє російською і використовує російську в більшості ситуацій. Ще п'ята частина говорить обома мовами (рис 2.1) [18, с. 267].

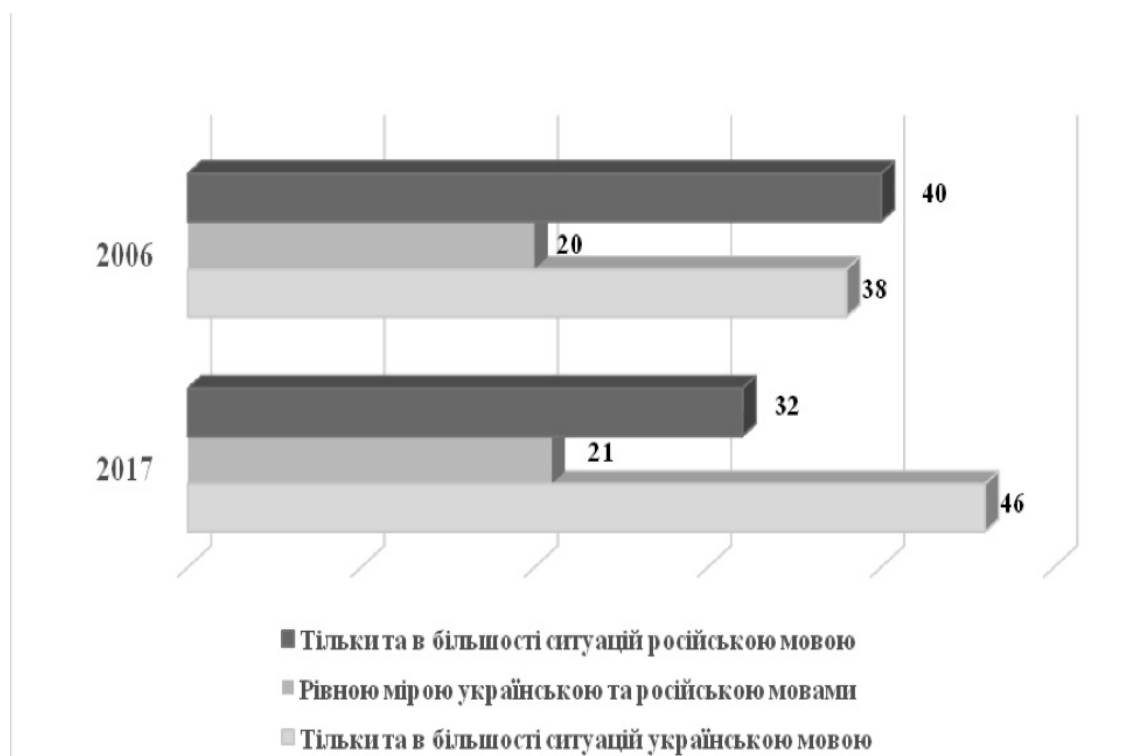

Рис. 2.1. Динаміка мови щоденного спілкування жителів України у 2006 та 2017 роках (без урахування «важковимовних»), %.

Джерело: укладено автором на основі статистичних даних [18, с. 267]

Тобто, виявляється, що визнання виду рідної мови і спілкування нею – це не тільки різні поняття, як зазначає статистика. Статистичні дані за 2017 рік свідчать, що 64,1 % населення назвали рідною мовою українську, 17,1 % – російську, 17,4 % – українську мову та російську однаковою мірою і 0,8 % – інші мови. У повсякденному житті 46,9 % говорили тільки українською або в більшості ситуацій, 31,8 % – лише російською або російською в більшості ситуацій, 20,8 % – українською та російською рівною мірою і 0,4 % – іншими мовами [33, с. 20].

Отже, унаслідок інциденту на Майдані та російської окупації частини території країни у 2013 – 2014 роках відбулася помітна зміна мовної ситуації щодо української і російської мов. В основному більшість опитаних стала

прихильниками української мови, що виразилося у збільшенні частки громадян, які використовують українську мову в повсякденному спілкуванні, практично нівелювалися негативні конотації щодо оцінювання української мови як мови без авторитету, а українську мову беззастережно визнали атрибутом держави. Зростаюче визнання мови мало б вплинути на бачення респондентами державної політики в мовній сфері [18, с. 268].

За твердженням Л. Масенко, Попри те, що українська мова є державною, на жаль, викладачі та студенти Одеського, Київського та інших університетів обирають російську навіть для спілкування та навчання [33, с.20]. Подібні порушення мовного законодавства відбуваються тому, що більшість українців не усвідомлюють масштабів проблем, які створює українській мові інерційний розвиток двомовності, що триває з радянських часів. Сприйняття двомовного статусу держави як норми зумовлене постколоніальною ситуацією.

Навіть за умови поширення особистої двомовності в країні українці не хочуть зберігати ситуацію двомовності в Україні, яка склалася після здобуття незалежності: десять років тому частка прихильників двомовності в Україні (46 %) перевищувала частку тих, хто хотів, щоб українська мова була основною в усіх сферах мовлення (рис. 2.2). Зараз ситуація кардинально змінилася. Лише чверть респондентів підтримують майбутню двомовність України, а шість із десяти українців бачать майбутнє України як мономовної держави [18, с. 273].

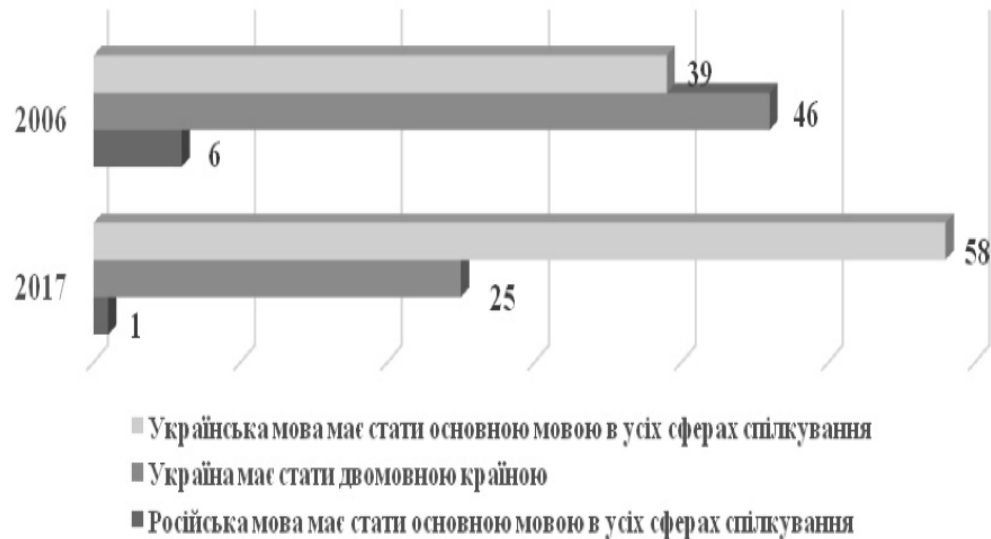

Рис 2.2 Зміни в уявленнях українців про розвиток мовної ситуації в Україні, %.

Джерело: укладено автором на основі статистичних даних [18, с.273]

У 2022 році частина громадян, які спілкуються українською мовою в щоденно, збільшилася порівняно з 2021 роком: з 64 % у 2021 році до 71 % у 2022 році. Соціальне опитування проведене з 13 до 21 грудня 2022 року за підтримки програми MATRA, Фонду «Демократичні Фонд “Демократичні ініціативи”» спільно із Соціологічною службою Центру Разумкова, підсумки опитування наведені в таблиці 2.1. При цьому рівень використання російської мови знизився майже на 10 %. Така динаміка зумовлена як впливом символічного відторгнення, так і неможливістю проведення опитувань громадської думки в окупованих і прифронтових регіонах Півдня та Сходу.

Таблиця 2.1

**Розподіл респондентів щодо мови громадяни України спілкуються у
побуті, %**

Мова	Україна загалом станом на грудень		Регіональний зріз станом на 2022 рік			
	2021 р.	2022 р.	Захід	Центр	Південь	Схід
Українською	64.1	70.7	95.6	78.3	34.6	40.3
Російською	32.6	23.2	3.1	16.7	54.8	47.4
Іншою/важко відповісти	3.3	6.1	1.3	5	10.6	12.2

Джерело: *опрацьовано за [45]*

Зростає і частка людей, для яких українська мова є рідною. Якщо 2021 року частка людей, для яких українська мова є рідною, була 77 %, то вже за рік вона збільшлася до 87 %. Водночас українська мовна ідентичність проникає в усі регіони України. У таблиці 2.2. подано результати опитування громадян України, які відповіли на запитання «Яка у вас рідна мова?» [45].

Таблиця 2.2

Результати опитування на питання щодо рідної мови, %

	Україна загалом (грудень 2021)	Україна загалом (грудень 2022)	Захід	Центр	Південь	Схід
Українська	77.4	87.7	98.2	92.8	73.6	70.2
Російська	19.7	9.9	1.1	5.9	25	22
Іншою/важко відповісти	2.9	2.4	0.8	1.3	1.4	7.9

Джерело: *опрацьовано за [45]*

Питання про співвідношення мовної ідентичності та мовної практики залишається актуальним. Деякі українці, для яких українська мова є рідною, розмовляють удома російською. Це особливо характерно для південних та східних територій України, де майже 40 % українців, для яких українська мова є рідною, розмовляють удома переважно російською. Під час дослідження було вивчено кореляцію між мовною ідентичністю респондентів і мовною практикою, яка представлена у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Мова, яка практикується у спілкуванні, %

Захід - Центр			Південь - Схід		
	Українська рідна	Рос. рідна		Українська а рідна	Рос. рідна
Спілкуються українською	88.8	15.8	Спілкуються українською	50.9	7.7
Спілкуються російською	8.2	82.5	Спілкуються російською	38.9	90.1

Джерело: *опрацьовано за [45]*

Мовна ситуація в Україні є неоднорідною і складною. Вона характеризується значним впливом російської мови, особливо в східних і південних регіонах країни. Це призводить до соціальних напружень і конфліктів на мовному ґрунті. Політичні еліти часто використовують мовне питання як інструмент маніпуляцій у своїх кампаніях.

Реалізація державної мовної політики як правило складає з цілої низки заходів і механізмів, спрямованих на підтримку і розвиток мов країни. Вони є складовими частинами загальної системи державного управління в галузі мовної політики:

- Законодавче підґрунтя: систематичне ухвалення та оновлення нормативно-правових актів, які забезпечують права української мови та регламентують її роль у суспільстві;
- Утворення відповідних органів: створення відповідних державних органів, комісій та мовних рад, відповідальних за розроблення та реалізацію національної мовної політики;
- Освітньо-культурні ініціативи: розробка та впровадження навчальних проєктів, мистецьких заходів та культурних акцій, спрямованих на популяризацію національної мови в освітній та культурній сферах;
- Мовні права і стандартизація: визначення мовних квот у різних сферах суспільного життя (медіа, політика, освіта тощо) і розробка стандартів використання мови;
- Фінансова допомога мовним програмам, проєктам і починанням, спрямованих на підтримку та розвиток державної мови;
- Охорона мовних прав народу, борня з мовною дискримінацією та гарантування доступу до різних послуг державною мовою;
- Мовна робота і відстеження: збір і моніторинг даних про використання мов у різних галузях життя з метою оцінювання ефективності державної мовної політики і вираження необхідності подальших дій [14, с. 23].

Проте останніми роками спостерігається позитивна динаміка у розквіті української мови. Зростає кількість україномовних медіа та освітніх закладів, що сприяє формуванню нової мовної культури. Важливою складовою цього процесу є підтримка держави у вигляді фінансування програм з популяризації української мови.

Висновки до розділу 2

Формування мовної політики України відбувається послідовно, попри наявні складнощі та перепони. Однак завдяки законодавчим ініціативам та активній позиції суспільства можна сподіватися на подальший розвиток української мови як начало національної ідентичності.

Узагальнюючи вищесказане та опираючись на проведений аналіз, українська мовна політика пройшла важкий шлях розвитку, ознаменований як періодом репресій щодо української мови, так і поступовим відновленням її становища і ролі в суспільстві.

Сучасна мовна політика, після затвердження Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [53] у 2019 році, спрямована на те, щоб затвердити українську мову як єдину офіційну, державну мову і забезпечити її використання в усіх галузях суспільного життя, гарантуючи при цьому права національних меншин. Спеціально створені державні органи та установи відіграють вагомую роль у втіленні мовної політики.

Аналіз мовної ситуації показує, що використання української мови в повсякденному спілкуванні громадян поступово розширюється, особливо після подій 2013-2014 років. Водночас, як бачимо, певна регіональна специфіка мовної проблеми зберігається дотепер.

Загалом, мовна політика продовжує залишатися ваговою складовою національної безпеки України, направлена на консолідацію суспільства і збереження національної ідентичності перед обличчям зовнішніх викликів. Подальший розвиток мовної політики вимагає збалансованого підходу, що враховує як внутрішні потреби країни, так і міжнародні зобов'язання України.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

3.1 Удосконалення нормативно-правового забезпечення мовної політики та прав громадян України у цій сфері

Пропозиції щодо законодавчого забезпечення мовної політики в Україні мають враховувати низку важливих аспектів, пов'язаних як із посиленням ролі української мови, так і з захистом прав етнічних меншин. Підґрунтям для таких змін має стати більш чітке та всеосяжне формулювання свободи та обов'язків як громадян, так і державних інституцій у сфері використання національної мови. По-перше, необхідно переглянути механізми контролю за дотримання мовного законодавства. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як національної» [53] встановлює основні правила та вимоги, але необхідно забезпечити їх ефективне виконання на місцях. Одним із можливих рішень може стати запровадження суворішої відповідальності за недотримання закону у вигляді штрафів та адміністративних заходів. Тож варто припустити, що, організації, які поки що несерйозно ставляться до використання української мови, можуть бути повернуті до дисциплінарної відповідальності. Також необхідно розширити повноваження Уповноваженого із захисту державної мови та збільшити засоби впливу на організації та установи, які порушують Закон про мову.

Затвердження урядом України Стратегії розвитку української мови «Сильна мова-успішна держава» до 2030 року [62] є помітним кроком у розвитку національної мовної політики. Стратегія дасть змогу підвищити престиж та авторитет державної мови, створити комфортне та функціональне українськомовне середовище для всієї України та всього населення, а також створити умови для задоволення мовних запитів українців, що проживають за межами України. Затвердження цієї стратегії стало важливим кроком у розвитку

національної мовної політики. Стратегія визначає цілі, стратегічні завдання, які мають бути досягнуті в результаті реалізації державної мовної політики в найближчі роки, охоплюючи всі сфери суспільного життя [14, с. 24].

Крім того, слід звернути увагу на підтримку україномовного контенту в інформаційному просторі. Законодавство могло б зобов'язати всі державні та місцеві медіа транслювати більший відсоток контенту українською мовою, не обмежуючи при цьому надання матеріалів іншими мовами для етнічних меншин. Це стосується не тільки телебачення, це також соціальні мережі, банери тощо. У 2016 – 2018 роках було ухвалено низку законів, скерованих на покращення статусу української мови. Вони спрямовані на зміцнення позицій української мови у медіа та освіті. У 2016 році Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до Закону України “Про телебачення і радіомовлення”, який запровадив квоти на деякі види україномовної продукції на радіо та радіопрограми державною мовою. Від 13 грудня 2022 року, в Україні діє закон «Про медіа» [58], він встановлює юридичні основи функціонування медійних організацій в Україні, а також визначає принципи державного керівництва, регулювання та контролю у цій сфері. У 2017 році набув чинності Закон України «Про деякі закони України про мову аудіовізуальних засобів масової інформації», який встановив систему квот на україномовний контент на телебаченні [32, с. 57]. З цього випливає ще одна важлива пропозиція – розробити спеціальні пільгові умови, включно з оподаткуванням і державною підтримкою, для медіа, які виробляють якісний контент українською мовою. Це сприятиме розвитку телебачення, літератури, кіно соціальних мереж та іншої культурної продукції українською мовою, яка відіграє важливу роль у збереженні національної ідентичності.

Правова підтримка мовної політики також має включати в себе розширення можливостей для вивчення української мови в регіонах, де вона не поширена. Насамперед це стосується східної та південної частин України, які історично знаходилися під сильним тиском російської мови. Необхідно розробити державну програму з фінансування безоплатних курсів української мови для

дорослих, яким необхідно знати українську мову для здійснення своїх службових обов'язків, наприклад, для державних службовців і місцевих чиновників. Така програма може включати використання сучасних технологій, таких як онлайн-курси та мобільні додатки, для навчання української мови ширшій аудиторії.

Особливу увагу слід також надати законодавчому забезпеченню мовної політики в освіті. У 2017 набув чинності новий Закон України «Про освіту» [60], який визначає українську мову як мову навчального процесу. Проти цього положення виступили Угорщина, Румунія та Молдова, які стверджували, що воно порушує права меншин, проте Венеціанська комісія схвалила документ, вказавши лише на необхідність продовження перехідного періоду [32, с. 57]. Низку ініціатив щодо збільшення частки української мови в школах і закладах вищої освіти вже зроблено, але цю політику необхідно продовжувати, акцентуючи на підвищенні якості подання матеріалів для навчання української мови, включно з підготовкою вчителів, розробкою сучасних навчальних матеріалів і створенням умов для мовної практики.

Ще одним важливим аспектом є підвищення обізнаності населення про вимоги мовного закону. Законодавці можуть запровадити обов'язкову інформаційну кампанію, спрямовану на роз'яснення основних положень мовної політики, обов'язків та свобод громадян і державних службовців. Це забезпечить чітке розуміння громадянами вимог закону та можливостей застосування української мови в повсякденному житті, що дасть змогу уникнути непорозумінь і запобігти суперечкам, пов'язаним із мовними питаннями.

Слід також розглянути можливість удосконалення судового захисту мовних прав. У законі мають бути чітко прописані процедури оскарження рішень державних органів і приватних осіб, які порушують права громадян на отримання послуг українською мовою. Це і спрощена система подання скарг, і можливість отримання безоплатної юридичної допомоги для постраждалих від таких порушень, і оперативний розгляд таких справ у судах.

Для отримання бажаних результатів важливо розвивати діалог між представниками різних політичних сил і декомуністичними мовними групами, беручи до уваги наукові дослідження та експертні рекомендації з мовної політики.

Мовна єдність і зміцнення взаєморозуміння можуть бути досягнуті тільки через співпрацю і взаємну повагу між певними мовними групами, а не через політичні маневри [14, с. 24]. Отже, пропозиції щодо законодавчого забезпечення мовної політики мають враховувати необхідність подальшого розвитку правової бази, що регулює використання української мови, при забезпеченні прав етнічних меншин та створенні сприятливих умов для вивчення і поширення української мови на території країни. Законодавчі ініціативи мають бути спрямовані на посилення спостережень за додержання мовних норм, підтримку медіа та культурної продукції, розширення освітніх можливостей і зростання рівня правової освіченості суспільства щодо мовного законодавства.

Що стосується гарантування мовних свобод громадян України – це не лише питання прав людини, а й надзвичайно важлива тема, що стосується функціонування держави, політичної стабільності, культурної ідентичності та соціальної згуртованості. Отже, одним із ключових завдань держави на сьогодні є не лише забезпечення права громадян на застосування рідної мови, а й зміцнення статусу української мови як державної та виготовлення обставин для її повноцінного функціонування у всіх сферах громадського життя.

Піддержання авторитету та розвиток української мови при забезпеченні її правового захисту є вагомим завданням. А. С. Гриценко стверджує, що національна мова має бути офіційно підтримана на найвищих рівнях державного керівництва, адже це питання національної безпеки та майбутнього української держави [22, с. 123]. Важливо зберігати баланс між розвитком української мови та захистом прав інших мовних груп. Підвищення рівня мовної грамотності в усіх верствах суспільства є пріоритетом для покращення якості комунікаційного середовища та розвитку інтелектуального потенціалу країни.

Питання мовних прав зачіпає такі важливі аспекти, як доступ до навчання, медичних послуг та соціального забезпечення, культурних продуктів та інформації, можливість вільно спілкуватися і висловлювати свої думки рідною мовою в суспільному і приватному житті. Іншими словами, мовні права мають бути забезпечені на всіх рівнях, від державних установ до найбанальніших аспектів повсякденного життя. Конституція України гарантує право всіх громадян на вільне використання рідної мови, зокрема в приватному житті, але при цьому вимагає, щоб державні установи, освітні, медичні, культурні та медійні організації використовували українську мову як основний засіб спілкування. Це є необхідною умовою для забезпечення єдності держави та інтеграції всіх громадян у єдиний правовий і культурний простір.

Мовні права громадян України мають бути захищені й у правовій сфері. Це означає, що громадяни мають право звертатися до судів і державних установ рідною мовою та отримувати правничу допомогу, а держава має забезпечити реалізацію цих прав.

Забезпечення мовних прав громадян України – це процес, який потребує постійної уваги та роботи на різних рівнях держави та суспільства. Важливо розуміти, що мовні права не можуть бути повністю реалізовані лише через законодавчі норми. Необхідно створити умови, за яких люди відчуватимуть реальну можливість застосовувати рідну мову в будь-яких галузях життя. Держава має відігравати активну роль у цьому процесі, підтримуючи як українську мову, так і мови меншин, фінансуючи відповідні програми, створюючи можливості для вивчення мови та заохочуючи її реальне використання. Забезпечення мовних прав є важливим елементом демократичного суспільства, що поважає культурне та мовне розмаїття, і лише дотримання мовних прав усіх громадян дасть змогу досягти соціальної гармонії та політичної стабільності в Україні.

3.2 Досвід формування та реалізації державної мовної політики в зарубіжних країнах

Досвід інших країн з питань мовної політики є важливим аспектом для розуміння мовних відносин та їх впливу на суспільство. Кожна країна має свої особливості, які формують підходи до мовної політики в залежності від історичних, культурних та соціальних умов.

У багатьох країнах, таких як Іспанія, Канада, Швейцарія та інші, мовна політика базується на принципах двомовності або багатомовності. Наприклад, у Канаді на федеральному рівні французька та англійська мови є рівноправними. Це забезпечує не лише права мовних меншин, але й сприяє розвитку двомовності серед населення. Канада активно підтримує вивчення обох мов у школах і державних установах, що дозволяє громадянам вільно спілкуватися обома мовами.

Одним із класичних прикладів ефективною мовної політики є *Франція*. Історично французька держава проводила сувору централізовану мовну політику, спрямовану на утвердження французької мови як єдиної офіційної, а після Французької революції 1789 року мовна уніфікація стала однією з головних цілей нової республіки. Французьку мову було впроваджено в усі сфери суспільного життя, включно з освітою, адміністрацією та правовою системою, а місцеві діалекти і мови меншин, такі як бретонська, окситанська та баскська, були викорінені. Цю політику було продовжено 1994 року ухваленням Закону Тубона, що зобов'язав застосовувати французьку мову в усіх державних і комерційних сферах. Незважаючи на те, що ця політика призвела до посилення національної інтеграції, вона також викликала критику за обмеження культурного розмаїття [11, с. 138].

Важливо також зазначити, що на офіційному сайті Міністерства культури Франції, національного органу, відповідального за реалізацію мовної політики, є розділ «Мовна політика» під назвою «Право на французьку мову» (*Droit au français*). У ньому вказується, що законодавчо закріплений офіційний статус

французької мови гарантує громадянам право на її використання, забезпечує доступ до знань і культурних здобутків сучасної цивілізації, а також можливість отримувати інформацію, що сприяє їхній безпеці та здоров'ю [2, с. 28].

Інший приклад – *Канада*, країна, в якій дві офіційні мови, англійська та французька. Мовна політика Канади є прикладом успішного балансу між потребами двох великих мовних спільнот: 1969 року було ухвалено Закон про офіційні мови, який визначає статус обох мов на федеральному рівні. Це гарантувало англomовним і франкомовним громадянам рівні права у сфері навчання, державної служби та засобів масової інформації. Однак на рівні штатів ситуація інша. У Квебеку, де більшість населення розмовляє французькою, було ухвалено низку законів, що забезпечують верховенство французької мови, зокрема Закон 101, який робить французьку єдиною офіційною мовою. Хоча ця політика допомогла захистити і розвинути франкомовну культуру в Квебеку, вона також викликала критику з боку англomовної меншини, яка вважає, що їхні права обмежені.

Швейцарія є ще одним прикладом успішної багатомовної політики. У країні чотири офіційні мови: французька, італійська, німецька та ретороманська. Швейцарська мовна політика ґрунтується на принципі територіальності, що означає, що кожна мова має офіційний статус у тих регіонах, де вона історично домінує. Швейцарський підхід до мовної політики акцентує увагу на важливості культурних взаємин між різними мовними групами та підтримує розвиток регіональних мов через освітні програми та медіа. Будучи багатомовною країною, Швейцарія має особливу систему захисту мовних прав, засновану на таких принципах:

1. Мовна рівність: Конституція Швейцарії гарантує рівне використання і повагу чотирьох офіційних мов. Це означає, що всі мови мають бути доступні для використання в освіті, на державній службі, у медіа та інших галузях громадського життя.

2. Регіоналізм: кожна з чотирьох офіційних мов має офіційний статус у певному кантоні Швейцарії. Це означає, що в цих кантонах офіційні документи та повідомлення видаються мовою відповідного кантону.

3. Захист мовних меншин: Швейцарія ратифікувала Рамкову конвенцію про захист національних меншин, яка гарантує права людей, що відносяться до мовних меншин. До них належать право на освіту мовою меншини, свобода використання цієї мови в суспільному житті та право на представництво в органах влади.

4. Міжмовне спілкування: уряд Швейцарії сприяє міжмовному спілкуванню і взаєморозумінню між різними мовними групами. Це включає в себе фінансування програм вивчення мов, підтримку двомовної освіти та організацію культурних заходів, що сприяють взаємодії між різними мовними спільнотами [11, с. 139].

Бельгія також є цікавим прикладом багатомовної країни з досить складною мовною політикою. У Бельгії існує три офіційні мови: нідерландська, французька та німецька. Країна поділена на три мовні групи, кожна з яких має свої автономні інституції, що відповідають за культу та освіту. У фламандському регіоні домінує нідерландська мова, у Валлонії — французька, а у невеликому регіоні на сході країни — німецька. Столиця країни, Брюссель, офіційно є двомовною, проте насправді тут переважає французька мова, що викликає напруженість між фламандцями та франкомовними бельгійцями. Хоча така модель дозволяє зберегти багатомовність, вона також спричиняє політичні та соціальні конфлікти, оскільки кожна мовна спільнота прагне зміцнити свій вплив.

В *Іспанії* ситуація дещо інша. Країна має кілька регіональних мов, таких як каталонська, баскська та галісійська, які мають статус офіційних у відповідних автономних громадах. Термін «офіційна мова» використовується в законодавчих документах. Наприклад, у Конституції йдеться: «Офіційною мовою Іспанії є кастильська. Усі громадяни країни зобов'язані володіти нею і мають право її використовувати». Згідно з каталонським законодавством,

офіційними мовами автономної області Каталонія є каталонська та іспанська. Мовна політика Іспанії спрямована на підтримку цих мов через освіту та адміністративні послуги. Проте існують і виклики: наприклад, суперечки між центральним урядом і регіонами щодо статусу регіональних мов можуть призводити до соціальної напруги. Уряд Каталонії неодноразово вживав заходів для захисту каталонської мови в освіті та адміністрації, виступаючи проти мовної політики центрального уряду. Закон про покращення якості освіти, який суттєво розширює права національної мови, іспанської, викликав сильний опір з боку каталонського уряду та суспільства, що дозволило зберегти центральне місце каталонської мови та літератури в навчальних програмах. Проте каталонці не заперечують проти системи двомовної освіти і підтримують практику мовного занурення, яка була впроваджена в школах Каталонії. Каталонська влада стурбована тим, що інтеграція нових іммігрантів, яка значно збільшилася останніми роками, здійснюється виключно іспанською мовою, мовою регіону [71, с. 102].

У *Фінляндії* також реалізується модель двомовності, де фінська та шведська мови мають однаковий статус. Шведська меншина у Фінляндії становить близько 5% населення, проте її мовні права чітко закріплені в конституції. Шведська мова використовується у державному управлінні, освіті та судовій системі нарівні з фінською. Держава створює умови для навчання обох мов у школах і сприяє їх використанню в державних органах. Це дозволяє зберігати культурну спадщину шведської меншини у Фінляндії.

Індія є прикладом держави, що має величезну кількість офіційних мов і надзвичайно складну мовну політику. Конституція Індії визнає 22 офіційні мови на національному рівні, проте кожен штат має право визначати свою офіційну мову. Окрім цього, англійська мова залишається важливою для державного управління та освіти, особливо на рівні вищої освіти та науки. Така політика дозволяє зберігати мовне розмаїття країни, проте часто стає причиною політичних конфліктів, особливо між хінді- та не-хіндімовними штатами. Попри

це, індійська мовна політика допомагає збереженню культурної справжності кожного регіону та водночас забезпечує функціонування державних інституцій.

Узагальнюючи зарубіжний досвід, можна зробити кілька важливих висновків. По-перше, державна мовна політика повинна враховувати історичні та соціокультурні характеристики кожної країни. По-друге, успішна реалізація мовної політики вимагає балансу між підтримкою державної мови та захистом мовних прав національних меншин. По-третє, ефективна мовна політика має бути гнучкою та адаптивною, щоб уникнути соціальних конфліктів і сприяти згуртованості суспільства.

Однак слід зазначити, що давня звична міжнародно-правова норма, згідно з якою визначення рівня мови та системи її застосування є суверенною прерогативою та внутрішньою компетенцією держави, непорушна для всіх держав.

Під час проведення мовної політики національна влада встановлює конкретні правила, що регулюють правовий статус мов з огляду на свій історичний, політичний, економічний та соціальний досвід, етнічних і національних особливостей. На мій погляд, важливо і доцільно розділити іншомовну політику на два типи за предметом регулювання: мовна політика щодо державних мов і мовна політика щодо мов меншин.

Якщо говорити про моделі мовної політики, то перша модель, одномовна політика, застосовується більшістю європейських держав, які визнають офіційною мовою номінативну етнічну групу, що історично склалася, існує як державна мова на території країни, складає більшість населення та дала ім'я державі. До таких країн відносяться найбільші і найвпливовіші демократичні держави Європи, зокрема: Велика Британія, Італія, Німеччина, Португалія, Франція, країни Центральної та Східної Європи, країни Балтії, Скандинавські країни (за винятком Фінляндії), Болгарія, Румунія, Сербія та Туреччина. Використання спільної мови є одним із ключових факторів, які сприяють національній єдності та переходу до стабільності в країні [1, с. 250]. Саме з цією метою восени 1998 року Сенат США підтвердив статус англійської мови як

єдиної офіційної. Це рішення було мотивоване таким чином: ніхто не прагне утискати культурні або мовні відмінності [71, с.110].

Отже, формування та реалізація державної мовної політики за кордоном демонструє різноманітність підходів до вирішення мовних питань. Це може бути корисний досвід для України, для створення більш ефективної системи, яка б враховувала інтереси всіх громадян і сприяла розвитку культурного різноманіття.

Теоретичні основи державної мовної політики є важливими для розуміння її сутності та функцій, а також для формування ефективних стратегій національного розвитку у цій сфері.

3.3. Покращення української мови в суспільному житті

3.3.1. Сучасний стан формування та реалізації української мови в суспільному та культурному житті

Посилення ролі української мови в житті країни є однією із найважливіших цілей, що постають перед українським народом і державою в контексті формування національної ідентичності та побудови сучасної демократичної держави. Важливість цього питання посилюється тим, що впродовж багатьох років, з огляду на історичні обставини, українська мова не мала належних умов для розвитку та функціонування на всіх рівнях суспільного життя.

Однією з перших передумов для посилення ролі української мови є необхідність її просування в системі освіти. Сьогодні система освіти є важливим засобом формування мовної культури та навичок молодого покоління, що, безсумнівно, впливає на майбутнє країни.

Другий елемент – це розширення ролі української мови в культурі та засобах масової інформації. Зміцнення позицій української мови в медіапросторі: телебаченні, радіо, кіно та літературі – є необхідною умовою для повсякденного використання української мови. Для цього необхідно не лише обрамляти україномовний контент, а й активно підтримувати митців,

журналістів, режисерів та письменників, які створюють свої твори українською мовою. Українська має бути авторитетною мовою та асоціюватися з якісним контентом, яскравими прикладами сучасної культури та успішними медіапроектми. Лише тоді українська мова зможе посісти гідне місце в інформаційному просторі та стати основною мовою споживачів контенту.

Минулого року, у Верховній Раді України, було піднято питання щодо англійської мови у кінотеатрах. Інакше кажучи, попередня версія закону «Про застосування англійської мови в Україні» [55] пропонувала поступово відмовитися від українського дубляжу кіно і демонструвати їх лише мовою оригіналу і додати субтитри. Це викликало масу обурень та скарг не тільки від депутатів, а й від акторів дубляжу і народу. Англійську мову мають викладати всім, проте під загрозою залишається українська мова, вважає І. Совсун, членкиня партії «Голос». Вона назвала дубляж української мови «важливою цеглинкою для існування української мови на рівні побутової культури». 4 червня 2024 року був прийнятий закон України «Про застосування англійської мови в Україні» [55], після ухвалення цього закону кінотеатри зможуть отримувати компенсацію від держави, якщо показуватимуть англійськомовні фільми в прайм-тайм (після 18:00) не рідше, ніж вісім разів на місяць і два рази на тиждень [21].

Вважаємо що, витратити державні кошти для того, щоб заохочувати кінотеатри показувати фільми мовою оригіналу, і це може бути не тільки англійська мова, під час війни є нераціонально та абсурдно. Український дубляж вважається одним з найкращих у світі та американські кінокомпанії інвестують кошти на випуск українського дубляжу. Це повинно підтримуватися державою та високому рівні, та заохочувати людей дивитися фільми українською мовою. Навіть люди, що у житті спілкуються російською, дивляться кіно лише українською, тому що вважають її найкращою адаптацією англійськомовних фільмів. А також держава повинна фінансувати виготовлення українського кіно, а не витратити кошти на просування англійськомовного контенту.

Наразі, під час повномасштабного вторгнення ми можемо спостерігати як народні знаменитості перекладають свої пісні на українську мову, тому що вони були написані російською. На жаль, щоб випустити українську пісню і зрозуміти, що саме цією мовою має співати народний артист України, довелося щоб росія почала вторгнення на наші землі. Шкода усвідомлювати те, що більшість контенту, який ми слухали чи дивилися, був створений російською мовою і нам це подобалося. Це живий приклад того, як нам, українцям, навіювали російську культуру, як нами маніпулювали. Так, з лютого 2022 року, українські артисти та публічні особи, почали більше розмовляти та розважати людей українською мовою, але залишається проблема у молоді. Підлітки споживають контент і намагаються його відтворити у своєму житті російською мовою. Так вони вважають себе популярними у школах, серед однолітків. Дану проблему потрібно пояснювати батькам, проводити психологічні курси для батьків, щоб правильно пояснити дитині її культуру та ідентичність.

До повномасштабного російського вторгнення близько 41 % українців були частими споживачами російської культурної продукції. Найчастіше це визнавалося на сході України (48 %) і дещо рідше - на заході (близько 30 %). Ще 45 % дивилися російські культурні продукти, але рідко (або дуже рідко). Лише близько 10 % українців рідко дивилися транскордонний контент (рис. 3.3).

Рис. 3.3 Відповіді на питання: «Як часто ви переглядали російські культурні продукти до початку російського вторгнення?», %

Джерело: укладено автором на основі статистичних даних [45]

Так, споживання контенту російською мовою для українців було нормою. До повномасштабного вторгнення більшість українців дивилися та робили запити на ролики в соціальній мережі YouTube російською мовою. Про це свідчить аналітика до та після початку війни. За даними аналітиків, до початку повномасштабного вторгнення частка українських глядачів на російських каналах YouTube становила 14 %. За два роки після початку війни частка глядачів з України скоротилася вдвічі – до 7 %. 2020 року в Україні тільки кожен шостий (16 %) пост у соціальних мережах публікувався державною мовою; станом на липень 2022 року ситуація змінилася: 63 % постів було опубліковано російською мовою, порівнюючи з 37 % українською (рис. 3.4).

Частка постів українською мовою складає 37 % в особистих і комерційних акаунтах. Однак частка україномовних постів в особистих акаунтах (45 %) навіть вища, ніж у спільнотах і групах за інтересами.

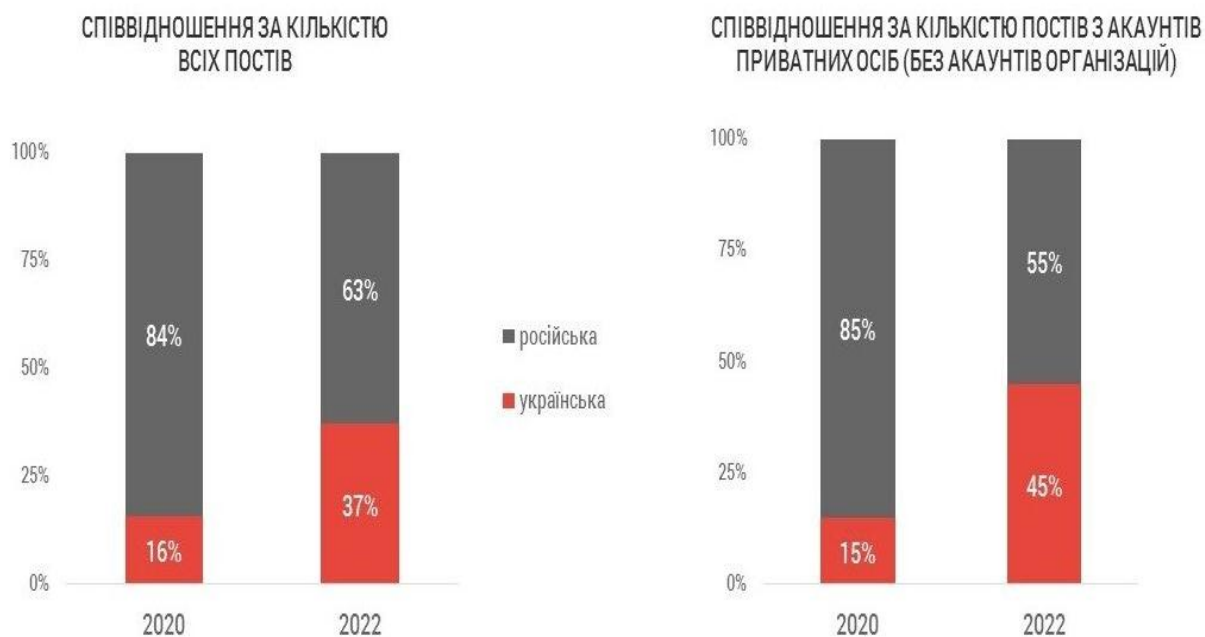

Рис. 3.4 Порівняння результатів досліджень за 2020 та 2022 роки, проведених в соцмережах Instagram, Facebook та Twitter, %

Джерело: укладено автором на основі статистичних даних [43]

Дослідники відзначають, що в порівнянні з 2020 роком спостерігається помітна українізація користувачів у східних регіонах України, проте російська мова все ще залишається домінуючою в соціальних мережах цих областей. Після Криму та Донбасу російська мова найпоширеніша в Одеській області, де лише один із чотирьох постів у соціальних мережах написаний українською мовою (рис. 3.5) [43].

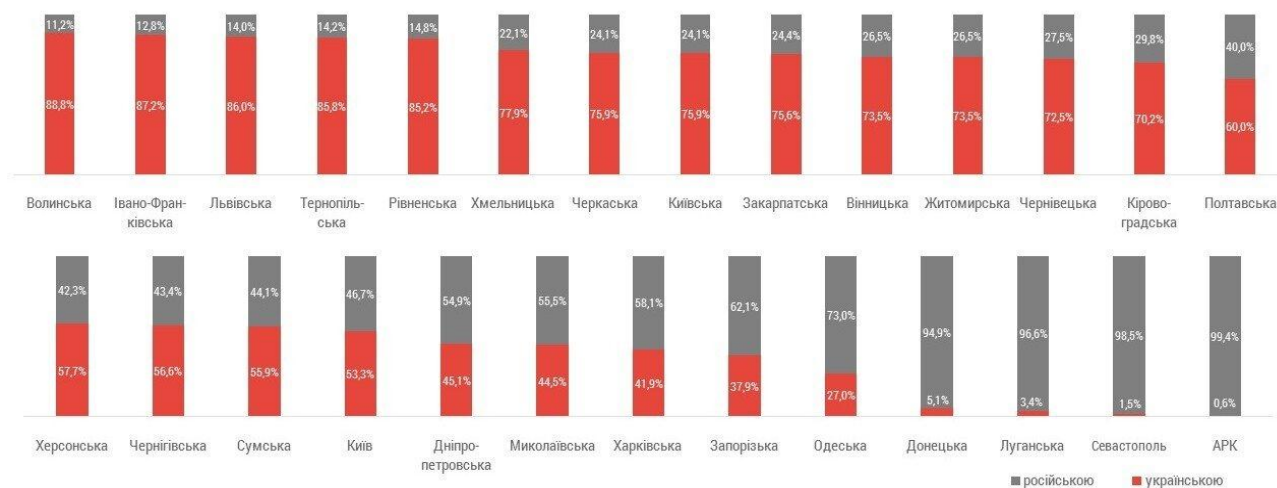

Рис. 3.5 Статистика вживання контенту у різних областях після 24 лютого 2022 року

Джерело: укладено автором на основі статистичних даних [43]

Українці схильні пояснювати споживання культурної продукції окупаційних сил деякими українцями навіть після повномасштабного вторгнення здебільшого силою звички: 21 % вважають, що це результат їхніх вподобань (ці вподобання були сформовані, зокрема, їхнім минулим споживанням російської культурної продукції); 13 % узагалі не бачать у цьому проблеми. Це відбувається тому, що «культура має бути поза політикою» (рис. 3.6).

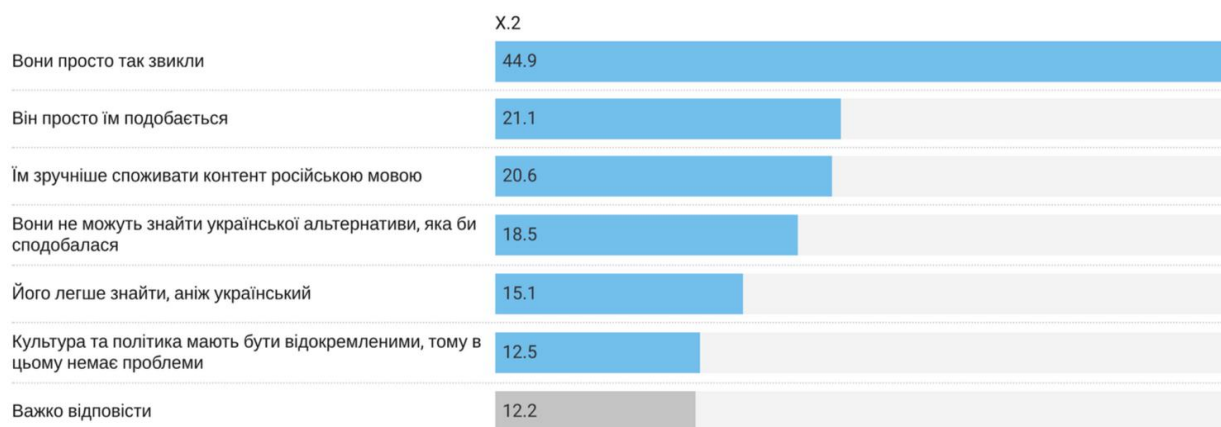

Рис. 3.6 Відповіді на запитання: «Чому, на вашу думку, деякі українці продовжують переглядати російський контент?», %

Джерело: укладено автором на основі статистичних даних [45]

За даними опитування можна помітити певний прогрес у перегляді контенту у соціальних мережах українською мовою, проте ми бачимо, що у східних та південних областях досі переважає споживання російською мовою. Для вирішення даної проблеми потрібно застосувати контроль над публікаціями російською мовою та території України. Повинні бути застосовані штрафи, санкції та інші покарання за те, що у соціальних мережах сторінки ведуться російською. Якщо ви являєтеся громадянином України та знаходитесь на території України, то ваш контент, що публікується в мережі Інтернет, повинен бути українською мовою, та іноземною мовою, якщо він розрахований на громадян інших країн.

Не менш важливим є використання української мови в державному управлінні та бізнесі. Державні установи, підприємства та організації мають бути прикладом для інших у використанні української мови. Хоча вимоги до використання української мови в державному секторі вже встановлені законом, на практиці громадяни часто стикаються з ситуаціями, коли для отримання послуг або вирішення важливих проблем їм необхідно використовувати іншу мову, тобто російську. Щоб змінити цю ситуацію, необхідно суворіше контролювати виконання мовного закону, навчати співробітників державних установ і підприємств роботи українською мовою та створювати

комфортні умови для громадян, які хочуть користуватися державними послугами рідною мовою.

Дотримання закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [53], для підприємств означає, що всі інформаційні матеріали – від вивісок, меню, реклами та цінників до договорів та інструкцій – мають бути представлені українською мовою. Це також стосується цифрових ресурсів, таких як веб-сайти, мобільні додатки, соціальні мережі та інші електронні платформи. Оскільки вебсайти та застосунки компаній часто орієнтовані на російськомовних користувачів, мовна політика на рівні цифрових продуктів є одним із найважливіших питань для компаній.

Перехід на українську мову тягне за собою додаткові витрати на переклад контенту, оновлення інтерфейсу та мовні налаштування. Крім того, компаніям важливо забезпечити належну якість перекладів українською мовою, оскільки неправильна або неграмотна українська може негативно позначитися на репутації бренду. Тому компанії, які ігнорують запити на україномовні послуги або надають перевагу іншим мовам, можуть зіткнутися з бойкотом, негативними відгуками та зниженням впізнаваності бренду. З іншого боку, компанії, які активно підтримують і навіть розвивають ініціативи з просування української мови, часто отримують додаткову лояльність з боку українських споживачів. У багатьох випадках великі компанії навіть встановлюють знання української мови як обов'язковий критерій при прийомі на роботу.

Варто відзначити і позитивний вплив українізації в бізнесі на саму українську мову. Так як усім відомо, що слова іншомовного походження, так звані, англіцизми – витісняють слова та словосполучення з української мови. А завдяки тому, що компанії адаптують глобальні бізнес-терміни та поняття до українського контексту, ділові практики сприяють розширенню термінології та появі нових слів і виразів. Це сприяє збагаченню мови, поширенню нової лексики та загальному розвитку україномовного середовища.

Таким чином, україномовна політика стає важливим елементом корпоративної відповідальності, конкурентною перевагою та засобом

завоювання довіри споживачів. Дотримання мовних норм і підтримка українізації позитивно впливають на репутацію компанії та її становище на ринку. Підтримка української мови з боку бізнесу може допомогти українській стати мовою економічних відносин, бізнесу та споживчого ринку. Важливим аспектом є створення стимулів для бізнесу, щоб зробити послуги українською мовою вигідними та престижними для підприємців. Це сприятиме не лише мовній інтеграції, а й економічному зростанню в контексті культурної самоідентифікації.

Ще один важливий аспект – суспільна свідомість і громадські ініціативи. Роль української мови не може бути підвищена лише зусиллями держави та освітніх закладів. Самі громадяни мають усвідомити важливість застосування української мови в громадському житті та підтримати її просування. Громадянське суспільство може просувати українську мову через культурні заходи, мовні курси, волонтерську діяльність та різноманітні освітні проекти. Важливу роль тут відіграють соціальні мережі та інтернет, які слугують своєрідним каталізатором поширення української мови серед молодих та активних людей.

Тож, підвищення ролі української мови в суспільному житті потребує підходу, який охоплює освітню, культурну, адміністративну, ділову та соціальну діяльність. Українська повинна біти не тільки символом національної ідентичності, а й практичним інструментом у всіх сферах життя, органічно вписавшись у сучасну Україну та забезпечивши її розвиток як єдиної державної мови.

3.3.2. Формування та реалізація мовної освіти

В умовах глобалізації, коли люди з різних країн і культур дедалі частіше взаємодіють одна з одною, вільне володіння кількома мовами не тільки перевагою, а й стає незамінним. Для успішного розвитку мовної освіти необхідний комплексний підхід, що включає в себе як навчання рідної мови, так і поглиблене вивчення іноземних мов.

Згідно з положеннями Конституції України, стаття 7 Закону України «Про освіту» [60] визначає, що державною мовою навчання в освітніх закладах усіх рівнів на території України є українська мова, а держава гарантує кожному громадянину право на навчання цією мовою.

У той час, коли Україна бореться за свою незалежність і територіальну цілісність, розвиток української мови як основного інструменту освіти є питанням національної безпеки. Це стосується не лише навчання в школах та університетах, а й природного використання української мови в усіх аспектах повсякденного життя. Усі учні мають не лише вивчати українську мову як самостійний предмет, а й використовувати її як засіб пізнання світу, спілкування та самовираження. Для цього необхідно змінити підхід до викладання мови, розробити цікаві та актуальні навчальні програми та мотивувати молодь до вивчення мови.

Однією з найважливіших умов ефективного розвитку мовної освіти є створення сучасних і доступних навчальних матеріалів. Без якісних підручників, аудіо- та відеоматеріалів, інтерактивних матеріалів, що відповідають сучасним вимогам і потребам учнів, успішне вивчення мови неможливе. Бібліотеки вищих навчальних закладів нашої країни, як і раніше, переповнені російськомовною літературою. Російськомовну літературу, зокрема технічну, використовують у навчанні, хоча і з певними обмеженнями. Протягом років незалежності держава не вжила жодних заходів для видання або перевидання сучасної технічної літератури українською мовою. [46, с. 108].

У громадській думці спостерігається чітка тенденція до зменшення значущості та сенсу російських письменників у навчальних програмах. Більше третини (38 %) українців вважають, що російську літературу не слід вивчати в українських школах. Ця точка зору є найбільш поширеною на заході України, тоді як на півдні країни менше людей підтримують повну відмову від російського «контенту» у шкільних програмах. Тільки близько 7 % населення підтримують продовження вивчення творів російських авторів. Решта виступають за скорочення кількості росіян у підручниках, але варіант відмови

від творів, що вважаються «світовою класикою», залишається відносно популярним (близько 28 %). 13 – 21 грудня 2022 року Фонд «Демократичні ініціативи». Результати проведеного опитування подано на рисунку 3.1.

Рис. 3.1 Результати опитування на питання: «Чи варто вивчати в українських школах твори російських авторів?», %

Джерело: укладено автором на основі статистичних даних [45]

Що молодший вік респондентів, то менше вони хочуть, щоб російська мова була присутня в шкільній програмі. У наймолодшій віковій групі «русобія» дещо нижча - близько 33 %, порівняно з 46 % у найстаршій. Результати надані на рисунку 3.2.

Рис. 3.2 Результати опитування на питання: «Чи варто включати в шкільну програму твори російських авторів?», %

Джерело: укладено автором на основі статистичних даних [45]

Нова Українська Школа запроваджує нові підручники для вивчення шкільних предметів. Та дані підручники публікуються та друкуються з неабиякою швидкістю. І напевно це є одна з причин, чому в нових підручниках є помилки щодо правопису, орфографії. В підручниках української мови та літератури зображені російські солдати. Картинка взята з мережі інтернет, проте Міністерство Освіти і Науки дозволило випуск даних підручників. В деяких школах України можна спостерігати однакові щоденники, що написані російською мовою. Саме такі скарги можна прочитати та побачити в соціальних мережах. Проте ці скарги потрібно надсилати Уповноваженому із захисту державної мови та Міністерству Освіти і Науки, чому вони допускають випуск даних підручників. Кожна книга для навчання у школі повинна проходити досконалу перевірку на дотримання законодавчих актів щодо державної мови.

Особливу увагу слід приділити розвитку сучасних методів навчання, зокрема використанню цифрових технологій, таких як інтерактивні платформи, онлайн-курси та мобільні додатки. Сучасний світ пропонує безмежні можливості для вивчення мови, і важливо, щоб система освіти реагувала на ці можливості та максимально використовувала їх для підвищення ефективності навчання.

Однією з головних проблем у розвитку української мовної освіти є те, що впродовж багатьох років українська мова зазнавала репресій, що позначалося на рівні викладання та використання української мови в освіті. Попри те, що після здобуття незалежності ситуація почала покращуватися, у деяких регіонах і досі переважає російська мова в повсякденному спілкуванні та існує спротив викладанню української мови. Автори аналітичного дослідження «Ситуація з українською мовою в Україні у 2017 році», опублікованого Рухом «Простір свободи», зазначають, що «реальна мовна ситуація в навчальних закладах загалом і школах певною мірою різняться від статичних даних». У багатьох офіційних українських школах, особливо в східних і південних регіонах, навчання та частина освітнього процесу проводяться російською мовою. Гірша ситуація спостерігається в позашкільних закладах (зокрема в музичних і

спортивних школах), де русифікація як навчального процесу, так і мовного режиму є серйозною перешкодою для позашкільної освіти державною мовою. [10, с. 329]. Тому держава має прагнути до поступового утвердження української мови в цих регіонах не примусовими методами, а шляхом створення сприятливих умов для її використання, як-от культурні ініціативи, підтримка регіональних мовних проєктів, розвиток медіа та створення якісних матеріалів українською мовою.

Вчителі також відіграють важливу роль у розвитку мовної освіти. Якість викладання безпосередньо залежить від здатності вчителів захопити учнів, мотивувати їх на вивчення мови та використовувати сучасні методи навчання. Проблема професійних знань вчителя є однією з головних. Для цього необхідно гарантувати підготовку кваліфікованих педагогічних кадрів, створювати умови для їхнього професійного зростання та підвищувати престиж професії вчителя. Держава має інвестувати в розвиток педагогічних навчальних закладів, організовувати курси та семінари, на яких вчителі зможуть ділитися досвідом, обмінюватися новими ідеями та дізнаватися про новітні методики викладання. Потрібно навчати та випускати з вищих навчальних закладів фахівців вищого ґатунку, які вміють та можуть надати учням чи студентам якісну освіту.

Вчитель має мати навички нових сучасних технологій, постійно вдосконалювати власні знання, а держава має підтримувати та заохочувати до цього. На жаль, в Україні все менше молодого покоління бажає працевлаштовуватися на роботу у школи чи виші. Не вистачає вчителів-предметників, таких як вчитель хімії, історії, математики та навіть української мови. Натомість студенти, що закінчили педагогічні навчальні заклади починають працювати на себе, тобто стають підприємцями. Так як у державі закладений малий бюджет на фінансування вчителів, а працюючи на себе, вчитель-предметники може заробити більше ніж у школі. Це є неабиякою проблемою для освіти в Україні. Закінчується те покоління викладачів, які працювали протягом 30 – 40 років в одній школі чи університеті, які віддавали всі свої знання для дітей, які працювали на маленьку заробітну плату. В даному

випадку, для того щоб зацікавити молоде покоління працевлаштовуватися на роботу вчителя потрібно підвищувати фінансування, оплачувати освітні курси та підвищення кваліфікації для вчителів.

Однак розвиток викладання української мови не повинен обмежуватися школами та університетами. Українська мова має активно використовуватися і за межами навчальних закладів. Цього можна досягти шляхом організації позакласних програм, мовних клубів, літературних студій тощо, де школярі та студенти практикують мову в неформальній обстановці. Важливо, щоб українська мова з'являлася в масовій культурі, літературі, кіно і театрі, щоб молодь відчувала актуальність і важливість української мови для свого особистісного розвитку.

Ще одне питання – розвиток освіти українською мовою для етнічних меншин, які проживають в Україні. Вони мають право на освіту рідною мовою, але для них також важливо вивчати українську мову, що є необхідною умовою для їхньої інтеграції в суспільство. Тому для етнічних меншин мають бути розроблені спеціальні програми, які дадуть їм змогу оволодіти українською мовою на високому рівні без шкоди для рідної мови та культури. Даний аспект стосується більшою мірою західної частини України, особливо Закарпаття, де навчання у школах відбувається угорською мовою. Проте, це має бути згідно нашого законодавства. Чинне законодавство не визначає функції освітніх закладів, що забезпечують навчання мовами етнічних меншин. Закон вимагає створення самостійних класів (груп), у яких поряд із національною мовою викладаються предмети відповідною мовою меншини. У таких класах час, що відводиться на предмети, які викладаються національною мовою, повинно помалу збільшуватися з 20 % у п'ятому класі середньої школи до 60 % у старшій школі [8].

Важливим аспектом розвитку мовної освіти є проведення іспиту на рівень володіння державною мовою для державних службовців. Завдання для цього іспиту затверджує Національна комісія зі стандартів державної мови. Абітурієнт повинен заздалегідь зареєструватися на іспит в Електронному кабінеті,

вибравши місце, дату та час його проведення. У день іспиту заявник зобов'язаний прийти до акредитаційного органу з документом, що посвідчує особу, та отримати інструкції щодо процедури.

Для складання іспиту необхідно виконати усні та письмові завдання. Письмова частина включає тестові завдання та написання тексту, тоді як усна частина передбачає бесіду з екзаменатором. Загальні результати тестування формуються на основі оцінок кожної частини і відображаються в підсумковому протоколі. Ті, хто успішно склав іспит, мають право ознайомитися з екзаменаційною роботою після її підтвердження та отримати завірену копію. Результати іспиту оголошуються протягом 15 календарних днів після його проведення, а також можуть бути оскаржені. Після успішного складання іспиту чиновник отримує державний сертифікат, виданий Національною комісією, із рівнем володіння мови. 31 липня 2024 року українська мова відповідає іноземним рівням загального володіння мови (A1 – C2).

Не слід забувати і про міжнародний аспект викладання мови. Володіння іноземною мовою є ключовим аспектом сучасної освіти, оскільки надає студентам нові можливості для навчання та кар'єри. Однак це не означає, що вивчення іноземної мови йде на шкоду українській. Навпаки, необхідно знайти баланс між українською мовою як основою та іноземною мовою як інструментом для розширення кругозору та розвитку професійних компетенцій. Молоді українці повинні вміти вільно спілкуватися українською мовою вдома і водночас використовувати знання іноземної мови для участі в міжнародних проєктах, програмах обміну та навчання за кордоном.

Розвиток української мовної освіти потребує не лише державної підтримки, а й активної участі населення. Важливо, щоб розвиток мовної освіти був пріоритетним не лише на рівні державних інституцій, а й у кожній родині та громаді. Лише так українська мова зможе посісти гідне місце в житті кожного громадянина, адже мовна освіта є важливим чинником формування нового покоління українців, які є відкритими до світу і водночас захищають свою

національну ідентичність та пишаються своєю мовною і культурною спадщиною.

3.3.3. Популяризація української мови у світі

Одна з проблем, яка триває занадто довго, практично весь період існування нашої держави, це вплив зовнішніх чинників на свідомість та поведінку громадян України. В основному це кремлівська пропаганда, яка розроблена за довгостроковою стратегією, щоб впливати на громадян України. Дезінформація суспільства, певною мірою, призвела до війни в Україні. Через мовне питання виникало найбільше пропаганди і через, що були і є досі, конфлікти між громадянами країни.

До повномасштабного вторгнення в Україні більшість телепередач, шоу, в загальному культурні програми, проводилися російською мовою. І кожному це подобалося: «українці зацікавлено сприймають подану інформацію, а росіяни зароблять великі кошти». Так відбувалося за часів незалежності і тільки війна змогла це зупинити, хоча б по телевізору. Але чи є війна вирішенням цієї проблеми? Ні. З дезінформацією потрібно боротися і надалі, тому що вона не зупинялася. А на окупованих територіях тільки посилюється. Тобто, війна є ще одним зовнішнім чинником на мовну політику.

Тож яким має бути вирішення проблеми з російською пропагандою? Перш за все, потрібно розглянути приклади інших країн. Як-не-як кремль неодноразово мав вплив і на інші держави, на деякі і досі має.

1. Австрія – «План дії проти дівфейків» Розроблено Міністерством внутрішніх справ за участю Федеральної канцелярії, Міністерства юстиції та інших міністерств.

2. Ірландія – Міністерство оборони та Міністерство закордонних справ. Створено багатосторонню робочу групу для розробки національної стратегії протидії дезінформації.

3. Нідерланди – «Стратегія пропонує два основні напрямки: зміцнення вільних і відкритих публічних дебатів та зменшення впливу дезінформації».

4. Австралія – Кодекс поведінки щодо дезінформації та фейків. Цей кодекс, ухвалений у 2021 році, складається з семи ключових зобов'язань і спрямований на боротьбу з дезінформацією в рекламі та платному контенті. Згідно з Кодексом, країни-підписанти повинні впроваджувати політику, яка знищує фінансові стимули для створення та поширення дезінформації. Однак Кодекс має лише рекомендаційний характер.

5. В Аргентині є кілька державних установ, які займаються боротьбою з дезінформацією. Спроби криміналізувати дезінформацію були суперечливими з таких причин: помилкова оцінка дезінформації; критика, що уряд може порушувати свободу преси. Чинне законодавство надає пріоритет свободі вираження поглядів і свободі преси.

6. Литовська Республіка – Закон про публічну інформацію. Забороняється публікувати в медіа дезінформацію, пропаганду війни, підбурювання до війни, порушення суверенітету, зміни конституційного ладу або інформацію, що спонукає до порушення незалежності чи територіальної цілісності.

7. Німеччина – Закон «Про захист прав користувачів у соціальних мережах». Його ухвалили Федеральні збори 1 жовтня 2017 року. Він спрямований на боротьбу з фальшивими новинами, ненавистю і дезінформацією в інтернеті. Він наказує введення ефективних і прозорих процедур обробки запитів на видалення протиправного контенту і вимагає від соціальних мереж двічі на рік публікувати звіти про доступність своїх сервісів і даних.

8. Республіка Польща – У польському законодавстві термін «дезінформація» зустрічається тільки в Кримінальному кодексі. Зокрема, стаття 132 говорить: «Той, хто, надаючи інформаційні послуги Республіці Польща, обманує польські державні органи шляхом надання підроблених або змінених документів чи інших предметів, приховування важливої для Республіки Польща інформації або надання неправдивої інформації, карається тюремним ув'язненням». Покарання: ув'язнення на термін від 1 до 10 років.

Даний список країн – це тільки маленька частина від усіх країн, які мають певні закони, нормативно-правові акти чи кодекси стосовно дезінформації.

Згідно з доповіддю Атлантичної ради про стратегії боротьби з дезінформацією за 2018 рік, санкції на міжнародному рівні; медіаграмотність, регулярний моніторинг і створення координаційних центрів на рівні державних установ; регулювання політичної реклами на платформах на рівні медіа; маркування джерел, що публікують пропаганду, і курси для журналістів [19, с. 97].

Загалом стратегію, використану країнами ЄС для протидії російській агресії в лютому 2022 року, можна охарактеризувати так:

1. Країни ЄС зосередилися на підвищенні стійкості своєї телекомунікаційної інфраструктури. Зокрема, європейські телекомунікаційні компанії робили дзвінки в Україну та з України безплатними, встановлювали безкоштовний Wi-Fi та надавали IT-обладнання українським громадянам.

2. Обмеження російської пропаганди в медіа. На заклик Європейської комісії європейські медіарегулятори заборонили основні проросійські телеканали, створили групу з протидії дезінформації в контексті війни в Україні та зміцнили співпрацю.

3. Було розроблено інструменти ЄС для боротьби з дезінформацією. Зокрема, було збільшено фінансування для розширення Східної цільової групи – StratCom Task Force і РАН. Крім того, державні органи працюють із приватними організаціями, щоб спонукати високотехнологічні компанії зосередитися на протидії дезінформації. Найбільші соціальні мережі наразі переглядають свою політику регулювання: Facebook і Instagram обмежили доступ до RT і Sputnik в ЄС. Telegram заборонив російські державні «медіа», а Twitter зосередився на запобіганні поширенню недостовірної та дезінформації. Google призупинив монетизацію усіх російських каналів, а YouTube заблокував RT і Sputnik на території ЄС.

4. ЄС надав Україні допомогу в захисті від кібератак за допомогою своєї групи швидкого реагування на кібератаки

5. Розробка Закону про кіберстійкість для зміцнення потенціалу ЄС у сфері кібербезпеки.

6. Обмеження доступу до російських технологій подвійного призначення (що використовуються мирними і військовими цілями) [19, с. 98].

В Україні діє закон «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» [56], що забороняє використання пропаганди і символіки імперської політики Росії, за винятком приватних архівів, музеїв, навчальних посібників, пам'яток і документів, датованих до дати ухвалення закону. Об'єкти, що символізують Російську імперію, підлягають знесенню або перейменуванню, якщо вони не охороняються як культурна спадщина. Особи, які порушили закон, можуть бути притягнуті до відповідальності, а діяльність юридичної особи-порушника може бути припинена. Як на мене, дане законодавство не є протидією пропаганді. Потрібно взяти приклад із законодавства інших країн та доповнити заходами, щодо порушення закону. В Україні з 2021 року діє Центр протидії з дезінформацією, що бореться із загрозами з боку росії, білорусі та міжнародних загроз. Проте, Центр не несе каральної функції за дезінформацію і не може застосовувати санкції, але може звернутися в РНБО з приводу певних порушень. У цьому є певна проблема, тому що люди сприймають будь-яку інформацію, яку їм покажуть чи розкажуть. І так як Центр не має повноважень щодо покарань, то дезінформація не є під контролем.

Через те, що в Україні дозволено публікувати новини російською мовою, в більшості випадків це є неправдива інформація, так як багато інформаційних каналів належать росіянам, але народ в неї вірить. Це створює негативний вплив на владу та державу в цілому. Потрібно заборонити усі Telegram-канали, сторінки в соціальних мережах, веб-сайти, які публікуються російською мовою на території України. За порушення повинна бути адміністративна відповідальність.

Ще одним проявом русифікації є те, що на території України продовжує діяти вплив Росії на історичну свідомість населення. Внаслідок цього типу свідомості обґрунтовується перевага російської мови над українською, що спонукає людей переходити на російську як засіб спілкування. Тому люди з

такою історичною свідомістю природно реагують на питання про збереження української мови як на «засіб дискримінації російської мови» [34, с. 114]. Сьогодні більшість таких громадян зосереджена у східній та південній частинах держави. Відсутність зусиль з боку держави щодо пов'язання історичних подій місцевого значення з сучасними інтерпретаціями української історії призводить до збереження існуючого типу історичної свідомості та негативного ставлення до української мови. Без системи заходів державної політики на загальнонаціональному та особливо на місцевому рівні очікується зниження толерантності та посилення сприйняття української мови як соціально неприйнятної. [73, с. 195].

Ми вважаємо, що українці не повинні піддаватися кремлівській пропаганді, а тверезо оцінювати інформацію та зважувати усі факти. А також поширювати мову по всьому світу, щоб про українців знав кожен іноземець. Поширення української мови у світі – це процес, що має величезне значення і динаміку не тільки для України, ай для всіх українців, розсіяних по всьому світу. Історичні обставини, війни, репресії та економічна криза змусили українців покинути батьківщину і мігрувати закордон у пошуках кращого життя. У результаті в багатьох країнах, зокрема в Польщі, Німеччині, Канаді та США утворилися великі діаспори. Кожна з цих діаспор зберегла свою мову, культуру та звичаї, і саме завдяки їм українська мова поширилася за межами України. Однак сьогодні, особливо в умовах глобалізації, коли англійська мова домінує в багатьох сферах міжнародного спілкування, постає питання про те, як не тільки зберегти українську мову, ай поширити її по всьому світу.

Одним із найважливіших кроків у просуванні української мови у світ є розвиток міжнародної освітньої та культурної дипломатії. Українська держава та громадські організації мають активно просувати програми вивчення української мови за кордоном, зокрема, шляхом створення шкіл, курсів і культурних центрів української мови при посольствах і консульствах України. Важливо, щоб ці курси були доступні не лише для етнічних українців, ай для іноземців, які цікавляться Україною, її культурою та історією. У багатьох

країнах існують установи, які займаються просуванням цих мов та їх вивченням по всьому світу, наприклад, Гете-інститут німецької мови та Інститут Сервантеса іспанської мови. Подібна мережа культурно-освітніх центрів для української мови була б потужним інструментом для просування української мови в усьому світі.

Крім того, українське кіно, література та музика мають великий потенціал для здобуття визнання за межами країни, але для цього необхідно розширювати переклад, просування та участь у міжнародних культурних заходах. Фільми українською мовою, що отримують нагороди на міжнародних кінофестивалях, книжки, перекладені іншими мовами та представлені на світових виставках, виступи музичних гуртів на зарубіжних сценах - усе це сприяє тому, що українська мова стає помітною та важливою в глобальному контексті. До прикладу, візьмемо музичний твір «Щедрик», написаний українським композитором Миколою Леонтовичем. Капела була написана в січні 1919 року за ідеєю Головного отамана Збройних сил Української Народної Республіки Симона Петлюри для протидії російській пропаганді та просування незалежності України в Європі. Хор був відправлений закордон. Концерт мав відбутися в Парижі, де проходила мирна конференція за участю голів європейських країн і вирішувалася доля української незалежності. Однак під час дворічного європейського турне Хор Республіки Україна під керуванням Олександра Кошиці виступив у 44 великих культурних містах десяти країн Західної Європи (Австрія, Велика Британія, Нідерланди, Швейцарія, Франція, Бельгія, Польща, Німеччина, Чехословаччина та Іспанія). У 1919 – 1924 роках хор Кошице був культурним послом України в 17 країнах Західної Європи, Північної та Південної Америки, провівши понад 600 концертів у найвідоміших концертних залах у 200 містах. За цей період було опубліковано понад 1300 статей про Україну та українське мистецтво 12 мовами [51].

Дуже важливою є репрезентація української мови в інформаційних технологіях та інтернеті. Провідні сайти, онлайн-платформи, мобільні

додатки, наукові та освітні ресурси мають бути представлені українською мовою. У сучасному світі цифрові технології мають значний вплив у поширенні інформації, і українська мова має бути частиною цього глобального процесу. Активне створення україномовного контенту та його доступність у глобальній мережі значно полегшить його розповсюдження серед іноземців, які цікавляться Україною, і спростить життя українцям, які живуть за кордоном. Після того як в Україні почалася повномасштабна війна, багато іноземців почали вивчати українську мову. Одні говорили, що це потрібно для того, щоб краще розуміти події в Україні, інші – щоб висловити підтримку українському народу. Українська мова – найбільший тренд на Duolingo: більше 1,3 мільйона людей розпочали вчити українську мову. Duolingo, онлайн-платформа для вивчення мов, повідомляє, що найбільшою тенденцією 2022 року на її ресурсах став сплеск інтересу людей до української мови [64, с. 35].

Роль української діаспори в просуванні української мови за кордоном також заслуговує на окрему згадку. Діаспора завжди відігравала важливу роль у збереженні традицій і мови країни, але сьогодні вона може відігравати ще активнішу роль на міжнародній арені. Українці за кордоном можуть створювати школи української мови та культурні організації, організовувати фестивалі, виставки та концерти для популяризації української мови серед місцевого населення. Крім того, діаспора може стати важливим мостом між Україною та іншими країнами у сфері культурної та економічної співпраці. Це також сприятиме поширенню української мови, оскільки в іноземців буде більше можливостей доторкнутися до української мови через ділові контакти, спільні проекти та культурні обміни.

Важливим фактором глобального поширення української мови є розвиток туризму. Україна стає дедалі привабливішою для туристів, які приїжджають з усього світу, і це чудова нагода для просування української мови. Екскурсії українською мовою, рекламні щити, меню в ресторанах, гіді, які проводять екскурсії українською мовою – усе це елементи, які допомагають іноземцям відчутися мову як частину свого культурного середовища і краще зрозуміти та

відчути Україну. Крім того, оскільки багато іноземців, які відвідують Україну, зацікавлені у вивченні української мови, зростає попит на мовні курси та освітні програми для іноземців.

Просування української мови у світ також можливе завдяки міжнародній співпраці в науковій та освітній сферах. Спільні дослідницькі проєкти, конференції та програми академічного обміну – чудова нагода для делегатів з інших країн вивчати українську мову через дослідження, наукові публікації та участь в освітніх програмах. Якщо українські науковці та дослідники активно публікуватимуть роботи українською мовою та включатимуть україномовні матеріали у свої міжнародні дослідження, це сприятиме популяризації української мови в науковій спільноті. Переклад та публікації, у міжнародній співпраці, є невід’ємною частиною поширення української мови. «Твори українських авторів (від сучасних до класиків), науковців, краєзнавців та художників» повинні перекладатися різними мовами світу для того, щоб розповсюдити знання про українську культуру [24, с. 71].

Тому, поширення української мови у світі – це багатогранний процес, який потребує узгоджених зусиль на рівні держави, громадських організацій, діаспори та індивідуальних ініціатив. Для успішного просування української мови необхідна активна підтримка освіти, культури та медіа, а також участь України в глобальних процесах через науку, культуру, інформаційні технології та бізнес. Українська мова має потенціал стати важливим елементом світового культурного простору, а розвиток сучасних засобів комунікації та міжнародного співробітництва тільки прискорить цей процес.

3.3.4 Потенціал розвитку державної мовної політики

Потенціал розвитку мовної політики в Україні здебільшого пов'язаний з подальшою імплементацією мовного законодавства та посиленням контролю за його виконанням. Ухвалення закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [53] у 2019 році стало важливим кроком у розбудові мовної політики, однак його повноцінну реалізацію ще не завершено,

ще все попереду. Для її успішної реалізації необхідно постійно розвивати освітні програми з вивчення української мови, щоб розширити можливості громадян отримувати послуги, навчатися та працювати українською мовою.

Декілька пунктів, які варто включити до законодавства:

1. Важливо сприяти визнанню та повазі до мов і національних мов усіх корінних народів і меншин, які проживають в Україні, а також розвитку політичної толерантності в українському суспільстві.

2. Чітко визначити в українському законодавстві терміни «державна мова», «рідна мова», «мова міжнаціонального спілкування», «національні меншини», «корінні народи» та «місця компактного проживання».

3. Забезпечити всім громадянам України можливість вільно вивчати українську мову.

4. Визнати багатонаціональний характер українського суспільства та гарантувати повну і рівну участь громадян України, що належать до корінних народів і меншин, у всіх сферах життя суспільства.

5. Вжити заходів для протидії пропаганді, спрямованій на запровадження другої державної мови. [73, с. 196].

Ще одна перспектива – активне залучення молоді до процесу просування української мови. Молоді люди - це агенти змін, і їхня участь у мовних ініціативах може значно прискорити процес переходу на українську мову в повсякденному житті. Наразі ми бачимо стрімке зростання популярності соціальних мереж. Молодь заробляє неабиякі кошти з реклами, з продажу курсів на своїх сторінках. Ці люди є впливовими особами на молоде покоління, вони є лідерами думок. Тому під час повномасштабного вторгнення вийшов закон, що рекламні інтеграції мають здійснюватися тільки українською мовою. Так, лідери думок перші місяці дотримувалися цього закону, проте це ніхто не контролював і наразі в соціальних мережах можна почути і побачити досить багато російськомовного контенту з боку українців. На жаль, це згубно впливає на дітей та підлітків, які на ними слідкують. В школах стає «немодно» розмовляти українською, так як блогери розмовляють російською. Тому, в даному випадку,

існує велика перспектива у залучені молоді, лідерів думок у розвитку української мови.

Є певні перспективи і в розвитку технологій, які можуть сприяти популяризації української мови. Наприклад, різноманітні додатки для вивчення мови, україномовний контент в інтернеті та розвиток україномовного сектору в соціальних мережах можуть надати неабияку допомогу в популяризації української мови серед населення. Наразі в Україні існує сайт під назвою «мова – ДНК нації», що розробленими для покращення та вивчення українською мови у розважальному вигляді. Кожен охочий може дізнатися про новини у світі мови, про новий правопис, наголоси, які існують фразеологізми, а також перевірити свої знання. Також на сторінці даного сайту можна перевірити текст на помилки різного характеру. Насправді, це дуже цікаво та захоплююче. Якщо держава зможе підтримати такі технологічні ініціативи у більшій кількості, вони можуть стати потужними інструментами в реалізації мовної політики.

Тож, незважаючи на те, що держава стикається з серйозними викликами в реалізації мовної політики, перспективи розвитку української мови дуже високі. Для цього необхідні організовані дії державних органів, підтримка громадянського суспільства та зусилля окремих громадян, які хочуть, щоб їхня рідна мова розвивалася і поширювалася в усіх сферах життя. Враховуючи сучасну мовну ситуацію в Україні та її історичну складність, головною рекомендацією для реалізації запропонованих вище заходів є якомога швидше створення в законодавчій та виконавчій системі української влади Державного органу з питань мовної політики. Цей орган має розробляти конкретні механізми реалізації державної мовної політики та здійснювати моніторинг дотримання мовного законодавства в Україні.

Висновки до розділу 3

На основі проведеного аналізу можна навести висновки, що посилення ролі української мови в суспільному і культурному житті є важливим завданням для України, незважаючи на певний прогрес, проблеми, пов'язані з використанням

української мови в різних сферах, залишаються, особливо після початку повномасштабного вторгнення Росії.

Зокрема, спостерігається позитивна тенденція до споживання українського контенту в соціальних мережах та медіа, але в деяких регіонах, особливо на Сході та півдні країни, важливим кроком є подальше впровадження української мови в освіту, адміністрацію та бізнес.

Особливу увагу слід приділяти розробці якісних українських культурних продуктів, особливо в галузі кіно, музики та літератури. Це не тільки сприяє збереженню національної ідентичності, а й допомагає зміцнити позиції української мови в повсякденному житті громадян.

Для досягнення цих цілей необхідні комплексні заходи: вдосконалення законодавства, посилення контролю за дотриманням мовного законодавства та підтримка україномовних проектів та ініціатив. Також важливо працювати над підвищенням престижу української мови, особливо серед молоді.

В цілому, процес зміцнення позицій української мови в суспільному і культурному житті є тривалим і вимагає послідовних зусиль з боку держави, так і громадянського суспільства. Однак, враховуючи позитивні тенденції останніх років, очікується подальший прогрес у цьому напрямку.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищесказане, можна відзначити, що формування і реалізація української мови є стратегічно важливим фактором у відповіді на виклики, поставлені радянською пропагандою і російсько-українською війною. Українська мова – це не тільки засіб комунікації, а й носій культурної та історичної спадщини. Відома українська поетеса Л.В. Костенко писала: «Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову». Україномовність сьогодні – це захист нашої нації, тому що це зміцнює ідентичність і гідність українського народу. Навіть одне слово може протистояти загарбникам.

Державна політика у сфері публічного управління та адміністрування має активно сприяти поширенню української мови в усіх мовних сферах та підвищенню престижу усього українського. Поширення української мови та нашої історії у світі стане важливим етапом міжнародного співробітництва.

У правових-актах чітко визначено мету мовної політики як важливого аспекту національного розвитку, сприяє збереженню національної ідентичності, зміцнює соціальну єдність і забезпечує право громадян на використання рідної мови. Зокрема, аналіз підтверджує, що однією з головних цілей української мовної політики є гарантування функціонування української мови в усіх галузях життя, уникаючи при цьому порушень прав мовних меншин, які також мають право розвивати і підтримувати свою культурну спадщину.

В результаті проведеного дослідження було проведено всесторонній аналіз процесу формування та реалізації національної мовної політики в Україні. Було вивчено поняття і сутність національної мовної політики – системи заходів, спрямованих на регулювання мовних відносин в країні. Державна мовна політика включає в себе сукупність правових норм, соціальних практик, культурних та освітніх заходів, які визначають статус і застосування мови в різних галузях громадського життя. Вона заснована на принципах Конституції і спрямована на забезпечення ефективного спілкування між громадянами, збереження національної ідентичності та мовного розмаїття.

В ході дослідження були виявлені основні складові мовної політики держави, зокрема її функції, принципи і моделі. Серед важливих функцій державної мовної політики – встановлення правил використання мови в різних сферах суспільного життя, захист прав національних меншин, координація між державними установами для реалізації мовної стратегії, забезпечення всебічного розвитку української мови та інформування населення про мовну політику. Ці особливості сприяють створенню сприятливого мовного середовища та зміцненню національної єдності.

Основними засадами державної мовної політики в Україні є визнання української мови державною, гарантія прав етнічних меншин та розширення використання регіональних мов. Ці принципи відображають прагнення зберегти національну ідентичність і забезпечити права всіх громадян країни, незалежно від етнічної приналежності. В Україні існує кілька моделей мовної політики: одномовна, двомовна, багатомовна. Кожна з моделей має свої привілеї та проблеми. Одномовна модель фокусується на українській мові як на єдиному національному, що важливо для формування єдиного культурного простору. Двомовна модель передбачає рівність між українською та російською мовами, що може призвести до соціальної напруженості. Багатомовна модель допускає наявність декількох мов, у тому числі регіональних, поряд з українською мовою як національною, що сприяє розвитку культурного розмаїття. Ситуація, що склалася вимагає розробки комунікаційної моделі, що враховує ідеологічні аспекти суспільства, політичну свідомість і мовну поведінку.

Під час дослідження були виявлені основні проблеми розвитку національної мовної політики в Україні. Серед них, особливо у східних та південних регіонах країни, виділяються труднощі у забезпеченні повноцінного функціонування української мови як єдиної державної. Це пов'язано не тільки з культурними та історичними факторами, а й з тим, що процес адаптації до нових вимог вимагає часу, ресурсів і політичної волі. Відсутність ефективного контролю за дотриманням мовного законодавства також є серйозною проблемою. Незважаючи на наявність законодавчої бази, насправді важко

забезпечити повноцінне функціонування української мови як єдиної державної в усіх сферах суспільного життя. Недостатня кількість освітніх та культурних ініціатив з популяризації української мови серед молоді та широкої громадськості також є актуальною проблемою. Незважаючи на недавнє збільшення кількості курсів української мови, значна кількість українців, особливо старшого покоління, не завжди готові перейти на українську мову в повсякденному житті. Вплив зовнішніх факторів, особливо російської пропаганди і кампаній з дезінформації, спрямованих на підрив української мовної політики, також створює значні проблеми. Російська Федерація історично використовувала російську мову як інструмент політичного тиску і розширення впливу. Це ставить перед українською владою завдання не тільки захистити свою мовну політику від зовнішнього втручання, а й створити ситуацію, при якій українська мова сприймається як невід'ємна частина національної безпеки.

У дослідженні проаналізовано історичний розвиток мовної політики в Україні. встановлено, що українська мова протягом століть зазнавала утисків і заборон, що призвело до її відчуження в багатьох сферах суспільного життя. Радянська епоха була особливо важким часом для української мови, коли відбувалася активна русифікація і знищення української інтелігенції. Після здобуття Україною незалежності важливим завданням стало відновити статус української мови як державної та її повноцінне існування в усіх галузях суспільного життя. Була прийнята до уваги законодавча підтримка державної мовної політики в Україні. Проаналізовано основні нормативно-правові акти, що регулюють мовну політику, в тому числі Конституція України та Закон України "Про забезпечення функціонування української мови як державної" [44]. Встановлено, що законодавча база створює необхідні умови для розвитку української мови як державної, але її практична реалізація стикається з певними труднощами. Вивчається застосування української мови в різних галузях життя, враховуючи освіту, адміністрацію, медіа і культуру. Зокрема, було

підтверджено, що українська мова використовується менше в деяких частинах країни, особливо на сході і півдні.

Проте, в цілому, аналіз статистичних даних демонструє позитивну динаміку у використанні української мови. Зокрема, частка громадян, які використовують українську мову в повсякденному житті, зросла з 64 % у 2021 році до 71 % у 2022 році. Також збільшилася частка людей, для яких українська мова є рідною - з 77 % у 2021 році до 87 % у 2022 році.

Проаналізовано досвід зарубіжних країн у реалізації мовної політики. Розглядаються приклади мовної політики за кордоном, особливо у Франції, де проводиться жорстка політика щодо переваги французької мови. Вивчення міжнародного досвіду дозволило виявити ефективні практики, які можна було б призвичаїти до українського сьогодення. На основі проведеного аналізу розробляються рекомендації щодо вдосконалення державної мовної політики України. Були запропоновані заходи для більш ефективної реалізації мовної політики, включаючи підтримку української мови як державної та пошук балансу між забезпеченням прав меншин, залученням громадськості до обговорення мовних питань та підтримкою змісту української мови в засобах масової інформації та освіті.

Обґрунтовано необхідність розробки ефективних механізмів контролю за дотриманням мовних законів, які не порушують права громадян, але забезпечують дотримання законодавчих норм. Було наголошено на важливості створення сприятливих умов для вивчення та використання української мови всіма громадянами України, незалежно від етнічної приналежності. Пропонується розширити програму з метою популяризації української мови, особливо серед молоді, та створити більше можливостей для її вивчення. Відзначається необхідність посилення захисту українського інформаційного простору від зовнішніх впливів, зокрема російської пропаганди, і рекомендується розробити комплексну стратегію боротьби з інформаційною загрозою в мовній сфері, використовуючи мовні проблеми для поділу суспільства.

Отже, у дослідженні всебічно проаналізовано формування та реалізацію державної мовної політики в Україні, виявлено основні проблеми та рекомендовано варіанти їх вирішення. Встановлено, що ефективна мовна політика є важливим чинником формування національної ідентичності, забезпечення соціальної стабільності, зміцнення української держави. Для його успішної реалізації необхідний системний підхід з урахуванням історичних, культурних і соціальних факторів, а також активна участь усіх сфер суспільства, тільки за таких обставин можливе створення гармонійного мовного середовища, що сприяє національній єдності, культурному розвитку та зміцненню української держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова Д. С. Зарубіжний досвід формування та реалізації мовного законодавства і можливості його використання в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. №2. С. 248 – 254.
2. Ажнюк Б. Критерії оцінювання мовної політики. *Мовне законодавство і мовна політика: Україна, Європа, світ*. 2019. С. 25 – 49
3. Андрієнко Л. Мови України в мовному законодавстві і в мовній політиці. *Мовне законодавство і мовна політика: Україна, Європа, світ*. 2019. С. 296 – 306.
4. Бестерс-Дільгер Ю. Українська мовна політика з 1991 по 2009 рік: погляд ззовні. *Мова і суспільство : збірник наукових праць*. Львів : ВЦ Львівського національного університету імені Івана Франка, 2010. № 1. С. 88 – 94.
5. Державна мовна політика в Україні 1991-2021 років: історико-політичні аспекти URL: <https://www.constjournal.com/pub/2-2023/derzhavna-movna-polityka-ukraini-1991-2021-rokiv-istoryko-politychni-aspekty/>
6. Бойко М. І. Мовне законодавство і проблеми мовної політики в Україні. *Молодий дослідник* №1. 2023. С. 5 – 8.
7. Борухович А. С. Сучасна мовна політика: ситуація в Україні. *Державне будівництво*. 2008. №2
8. Верховецький А. На Закарпатті виявили школи, де викладають угорською всупереч законодавству України. URL: <https://nus.org.ua/news/na-zakarpatti-vyyavyly-shkoly-de-vykladayut-ugorskoyu-vsuperech-zakonodavstvu-ukrayiny/>
9. Гриценко П. Ю. Українська мова в сучасних реаліях державотворення в Україні. *Вісник НАН України*. 2023. №1. С. 72 – 77. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2023.01.077>
10. Данилевська О. Мовна ситуація і мовна політика у сфері освіти за оцінками респондентів масового опитування. *Мовне законодавство і мовна політика: Україна, Європа, світ*. 2019. С. 328 – 343.

11. Дацьо Т. Аналіз сучасних підходів до регулювання мовної політики та захисту мовних прав у різних країнах. *Вісник науки та освіти*. №4. 2024. С. 131 – 143.
12. Двірна К. Мовний фронт боротьби в умовах російсько-української війни (2014-2022рр.). *Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі*. 2022. С.36-50.
13. Дишук А. О. Особливості реалізації державної мовної політики в умовах сучасних викликів й інституційних можливостей. *Вісник національного університету цивільного захисту України Серія: Державне управління*. 2024. №1. 203 – 214.
14. Донченко О. В. Проблеми та перспективи реалізації мовної політики в Україні. *Збірник матеріалів. Луганський національний університет імені Тараса Шевченка*. 2024. С. 22 – 25.
15. Дочинець Х. Яку мову треба захищати? URL: <https://mediavista.com.ua/archives/3196>
16. Доценко О. Л. Мовна політика України: погляд зсередини. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського.. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Том 23*. 2010. №62. С. 19 – 23.
17. Євченко О. В. Правові засади мовної політики України в умовах воєнного стану URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/26/part_1/9.pdf
18. Залізник Г. Державна мовна політика в соціологічному вимірі. *Мовне законодавство і мовна політика: Україна, Європа, світ*. 2019 С. 265 – 274.
19. За роки незалежності кількість прихильників надання російській мові статусу державної зменшилася: результати моніторингу, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології в лютому 2012 року URL: <https://tsn.ua/ukrayina/derzhavnogo-statusu-rosiyskoyi-movi-hoche-41-ukrayinciv-opituvannya.html>
20. Кузьменкова К. С. Стратегії боротьби з дезінформацією: європейський досвід. *Від теорії до практики в управлінні та врядуванні. Збірник наукових праць*. – Київ. 2024. С.97 – 99.

21. Куришко Д. Український дубляж фільмів – буде чи ні. Рада ухвалила закон про англійську мову. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c9rrd90r0pdo>
22. Ковальов Н. Актуальні проблеми та перспективи функціонування української мови у сучасному гуманітарному контексті. *Актуальні питання сучасної гуманітаристики: комунікативно-культурологічний аспект*: матер. наук.-практ. конф. (м. Кам'янець-Подільський 14 трав. 2024р.). С. 122 – 124
23. Ковач Л. Мовна ситуація та мовна політика в Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. ІФ Кураса НАН України* 2010. №2. С. 138 – 158.
24. Ковтюх С. Нагальні потреби та перспективи функціонування державної української мови. *Філологічний часопис*. 2023. № 1. С. 67 – 77. DOI: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2023.281357>
25. Копитко В. Стало відомо, скільки українців дивляться російський YouTube URL: <https://www.rbc.ua/rus/styler/stalo-vidomo-skilki-ukrayintsiv-divlyatsya-1715698099.html>
26. Кремінь Т. Роки незалежності – знакові сходинки української мови як державної. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3558817-roki-nezaleznosti-znakovi-shodinki-ukrainskoi-movi-ak-derzavnoi.html>
27. Лазор О. Д. Розроблення та використання символіки територіальних громад. *Становлення та розвиток місцевого самоврядування в Україні : зб. тез Всеукр. заочної наук.-практ. конф. (Хмельницький, 7 груд. 2012 р.)*. Хмельницький : ХУУП, 2012. С. 107 — 110.
28. Лазор О. Я., Лазор О. Д. Формування та реалізація державної політики: теоретико-правовий дискурс. *Публічне управління і право: історія, теорія, практика*. 2021. Вип. 1. С. 54 – 62.
29. Лахай А. Я. Мовна реальність: проблема вживання російської мови українцями під час російсько-української війни. *The 3 rd International scientific and practical conference “Topical aspects of modern scientific research” (November 23-25, 2023) CPN Publishing Group, Tokyo, Japan. 2023, Pp.725.*

30. Литвин О. Європейська мовна політика: досвід для України. *Nowy ład w Europie i unii europejskiej* моногр. 2023. С. 115 – 124.

31. Лопушинський І. П. Державна мовна політика в Україні: сучасні реалії та перспективи. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу Києво-Могилянська академія. Серія: Державне управління.* №182. 2012. С. 20 – 25.

32. Макарець Ю. С. Державна мовна політика незалежної України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* том 1. № 40. 2019. С. 53 – 58.

33. Масенко Л. Мовний конфлікт в Україні: шляхи розв'язання. *Українська мова.* №2. 2018. С. 20 – 35.

34. Матета О. А. Мовна політика в Україні: національна консолідація чи політичний ризик. *Історико-політичні студії.* № 1. 2013. С. 113–121.

35. Маценко К. В. Реалізація мовної політики в Україні та за кордоном. *Реалії та стратегії розвитку України: вітчизняний та закордонний досвід :* колективна монографія. Харків : «Новий курс», 2024. С. 80 – 81.

36. Маценко К. В. Сучасний стан державної мовної політики у суспільстві. *Сучасні тенденції соціально-гуманітарного розвитку суспільства :* соціально-гуманітарний вісник. 2024. № 50. С. 82 – 83.

37. Міністерство культури та стратегічних комунікацій України URL: <https://mcsc.gov.ua>

38. Міністерство освіти і науки в Україні URL: <https://mon.gov.ua>

39. Мова та суспільство URL: <https://mcsc.gov.ua/news/mova-ta-suspilstvo-suchasna-movna-polityka-v-ukrayini/>

40. Мовне законодавство і мовна політика: Україна, Європа, світ (Збірник наукових праць). К.: Видавничий дім Дмитра Бураго. 2019. С. 688

41. Мовна політика Європейського Союзу URL: <https://library.vn.ua/news-and-events/novini/traven-2023-news/movna-politika-evropejskogo-soyuzu>

42. Мозер М. Ще раз про «європейську хартію регіональних або міноритарних мов» в Україні. *Мовне законодавство і мовна політика: Україна, Європа, світ*. 2019. С. 15 – 24.

43. Молодан В. За два роки кількість дописів українською в соцмережах зросла з 16% до 37%. URL: <https://delo.ua/society/za-dva-roki-kilkist-postiv-ukrayinskoyu-v-socmerezax-zroslo-z-16-do-37-401432/>

44. Національна комісія зі стандартів державної мови URL: <https://mova.gov.ua>

45. Національна культура та мова в Україні: зміни в громадській думці після року війни URL: <https://rpr.org.ua/news/natsionalna-kultura-ta-mova-v-ukraini-zminy-v-hromadskiy-dumtsi-pislia-roku-viyny/>

46. Нестер А. А. Мовна складова новітньої політики в навчанні. *Мова — кордон національної безпеки* зб. тез доп. наук. практ.-конф. (м. Львів 21.02.2023) Львів. 2023. С. 106 – 109.

47. Павленко, М. А., Царьова І. В. Державна мова у сфері культури в Україні. матер. міжнр. наук.-конф. (м. Дніпро 08.12.2023р.) Дніпро. 2024. С. 225 – 226.

48. Панич Г. І., Іщенко О. С. Мовне законодавство URL: <https://esu.com.ua/article-68169>

49. Патретний Д. Р. Царьова І. В. Правове регулювання державної мови в науковій сфері. матер. міжнр. наук.-конф. (м. Дніпро 08.12.2023р.) Дніпро. 2024. С. 227 – 228.

50. Пивоваров В. М. Мовна політика у сфері національної безпеки та вираження національної ідентичності. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні та прикладні аспекти* матер. міжнр. наук.-конф. (м. Дніпро 17.03.2023р.) Дніпро. 2023. С. 764 – 765.

51. Пересунько Т. Світовий тріумф «Щедрика» – 100 років культурної дипломатії України URL: <http://leontovychmuseum.org.ua/shchedricks-world-triumph/>

52. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001р. № 3897-XI.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>
53. Про забезпечення функціонування української мови як державної:
Закон України від 16.07.2019р. № 2704-VIII URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
54. Про засади національної мовної політики: Закон України від
10.08.2010р. № 5029-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17#Text>
55. Про застосування англійської мови в Україні: Закон України від
04.06.2024р. №3760-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3760-20?find=1&text=кіно#w1_1
56. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики
в Україні і деколонізацію топонімів: Закон України від 27.07.2023р. №3005-IX.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text>
57. Про Концепцію державної мовної політики URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161/2010#Text>
58. Про медіа: Закон України від 13.12.2022р. № 2849-IX URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>
59. Про мови в Українській РСР : Закон Української Соціалістичної
Радянської Республіки від 28.10.1989р. № 8312-XI. URL:
<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>
60. Про освіту: Закон України від 05.09.2017р. №2145-VIII URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
61. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020р.
№463-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
62. Про схвалення Стратегії популяризації української мови до 2030 року
“Сильна мова - успішна держава”: нормативно-правовий акт від 17.07.2018р.
№596-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/596-2019-p#Text>
63. Руденко О. М., Абрамова Д. Генеза та розвиток державної мовної
політики України: моногр. Кошіце. 2018. 229с.

64. Савойська С. В. Моделі мовної політики в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Серія: Політичні науки та публічне управління* 2017. №54(3). С. 31 – 37.

65. Саламін Н. А., Бородай В., Виноград І. Мовна інтеграція в умовах війни: аналіз мовних змін крізь призму перекладу науково-популярних статей. *BBC. Культура як феномен людського духу: зб. тез доп. VI міжнр. наук.-конф. (м. Львів 23-24 лист. 2023р.)*. Львів. 2023. С. 34 – 38.

66. Співак І. В. Мовне законодавство та мовна політика в Україні як вони є URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2019/tom_2/4.pdf

67. Стечак Г., Ягело С. Мовна політика в Україні за часів незалежності: проблеми і перспективи. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/32642/2/TSDNM_2020_Stechak_H-Movna_polityka_v_Ukraini_143-145.pdf

68. Ткаченко О. Г. Державна мовна політика України у висвітленні газети «День». *Філологічні трактати*. Том 6. № 3. 2014. С. 111 – 115.

69. Уповноважений із захисту державної мови URL: <https://mova-ombudsman.gov.ua/upovnovazhenij-iz-zahistu-derzhavnoyi-movi>

70. Хроніка заборон української мови та гоніння української книги в Україні URL: <https://volart.com.ua/art/rukopis/zapret.html>

71. Чередниченко О. Мовні константи в освітній політиці й законодавстві країн Європи і Америки. *Мовне законодавство і мовна політика: Україна, Європа, світ*. 2019. С. 97 – 116.

72. Шульженко С. 9 листопада – День української писемності та мови. *Мовна політика в Україні (1917—1940)* URL: http://www.ukrbook.net/DAD/publ/Shulzhenko_11_2008.pdf

73. Шмагун А. В. Завдання та перспективи української моделі мовної політики. *Механізми публічного управління. Вчені записки*. 2020. С. 193 – 197. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2020.3/33>

74. Шосте загальнонаціональне опитування: мовне питання в Україні (19 березня 2022) URL:

https://ratinggroup.ua/research/ukraine/language_issue_in_ukraine_march_19th_2022.html

75. 50 заборон та утисків, які мали на меті знищити українську мову URL:
<https://djerela.com.ua/analitics/i50-zaboron-ta-utisk-v-yak-mali-na-met-znishchiti-ukra-nsku-movu>

76. Leclerc J. L'aménagement linguistique dans le monde URL:
<https://www.axl.cefan.ulaval.ca>

77. Sagarin E. Polylingualism in the United States of America: A Multitude of Tongues amid a Monolingual Majority / E. Sagarin, R.J. Kelly // Language Policy and National Unity ; ed. by W. R. Beer and J. E. Jacob. – Totowa, 1986. – P. 40–42

ДОДАТКИ

Додаток А

**Нормативно-правові акти формування та реалізації державної мовної
політики за роки незалежності**

Таблиця А.1

Назва	Рік	Зміст
Закон УРСР «Про мови в Українській РСР» [59]	1989 рік	Проголосив українську мову державною і забезпечив розвиток мов національних меншин. Визначив умови для використання української мови в державних, освітніх та культурних сферах.
Конституція України	1996 рік	Закріпила статус української мови як єдиної державної. Зобов'язала державу забезпечувати всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя
Концепція державної мовної політики [57]	2010 рік	Встановила пріоритети щодо утвердження і розвитку української мови, забезпечення її функціонування у всіх сферах суспільного життя на всій території України.
Закон «Про засади державної мовної політики» [54]	2012 рік	Визначив українську мову як державну, але також розширив використання регіональних мов у населених пунктах, де кількість їх носіїв становить не менше 10% від населення.
Закон «Про забезпечення	2019 рік	Закріпив статус української мови як єдиної державної мови в Україні.

функціонування української мови як державної» [53]		Зобов'язав використовувати українську мову в усіх сферах публічного життя.
Стратегія популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава» [62]	2019 рік	Визначає цілі та завдання для популяризації української мови, спрямовані на підвищення її статусу та використання в суспільстві до 2030 року.
Державна цільова національно-культурна програма забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної до 2030 року	2024 рік	Спрямоване на реалізацію заходів для розвитку та підтримки української мови в усіх сферах життя, включаючи освіту, культуру та медіа.
п.19 ст. 46 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»	2024 рік	Під час сесії ради депутати, посадові особи місцевого самоврядування, інші доповідачі зобов'язані використовувати державну мову відповідно до вимог Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»

Розподіл повноважень органів публічної влади та управління

Таблиця Б.1

Органи	Функції/повноваження	НПА
Верховна Рада України	Прийняття законів; Затвердження Державного бюджету; Визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики; Призначення всеукраїнського референдуму.	Конституція України (ст. 85)
Президент України	Представництво держави; Керівництво зовнішньополітичною діяльністю; Верховне головнокомандування ЗСУ; Призначення та звільнення глав дипломатичних представництв.	Конституція України (ст. 106)
Кабінет Міністрів України	Забезпечення державного суверенітету; Виконання Конституції і законів; Розробка і виконання Державного бюджету; Реалізація внутрішньої і зовнішньої політики.	Конституція України (ст. 116), Закон України «Про Кабінет Міністрів України»
Місцеві державні адміністрації	Виконання Конституції та законів України; Забезпечення законності і	Конституція України (ст. 119),

Органи	Функції/повноваження	НПА
	<p>правопорядку; Виконання державних і регіональних програм.</p>	<p>Закон України «Про місцеві державні адміністрації»</p>
<p>Органи місцевого самоврядування</p>	<p>Стаття 26. Виключна компетенція сільських, селищних, міських рад 50) прийняття рішень щодо виконання положень статей 7, 11, 12, 20, 24 Закону України «Про засади державної мовної політики»</p>	<p>Конституція України (ст. 26), Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»</p>